

NyS

Titel:	Introduktion til pragmatik og pragmatisk analyse	
Forfatter:	Niels Erik Wille og Peter Harms Larsen	
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 2, 1970, s. 41-115	
Udgivet af:	Akademisk Forlag	
URL:	www.nys.dk	

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Niels Erik Wille og Peter Harms Larsen:

Introduktion til pragmatik og pragmatisk analyse.

Indholdsoversigt:

I.	Indledning	7	41
II.	Introduktion til pragmatik (N.E.W.) ¹⁾	9	43
III.	Programerklæring (N.E.W. & P.H.L.)	31	66
IV.	Introduktion til kurset i pragmatisk analyse (P.H.L.) ...	34	69
V.	Eksempler (A & B: P.H.L., C: N.E.W.)	39	74
VI.	Noter	50	85
VII.	Bilag	54	89
VIII.	Litteraturliste	64	99

I. Indledning.

Die wahre Wichtigkeit des Sprachstudiums liegt
in dem Anteil der Sprache an der Bildung der
Vorstellungen. Hierin ist alles enthalten, denn
diese Vorstellungen sind es, deren Summe den
Menschen ausmacht.

Wilhelm von Humboldt. 2)

Som indledning til dette dobbeltforedrag vil vi gerne forklare hvorledes vi opfatter vores rolle her i dag:

Efter vores opfattelse sidder vi her for at tilfredsstille en stærk og (selvfølgelig) berettiget nysgerrighed der retter sig mod vores daglige undervisningsaktivitet, d. v. s. den undervisning som vi og Harald Steensig giver i Pragmatisk Analyse ved Københavns Universitet.

Faget dansk er for tiden præget af uro og konflikter; der er omvæltninger i gang både af faglig og af fagpolitisk art. I en række henseender sidder vi midt i en faglig revolution som blev foregrebet af Paul Diderichsen ved Nordistmødet i 1946 (Helhed og Struktur, p. 80-94) og som han senere har søgt at fremme gennem sit arbejde med Dansk Prosahistorie og med sprogtænkningens og den sproglige opdragelses historie (Sprogsyn og sproglig opdragelse). Men

også andre faktorer har gjort sig gældende, fx. litteraturforskningens og litteraturkritikkens anstrengelser for endelig at frigøre sig fra sine filologiske rødder, anstrengelser som til tider har peget frem mod en egentlig opdeling af faget.

Og midt i alt dette er der så, tilsyneladende, opstået en ny disciplin i faget; tilsyneladende må man vist sige, for det er de færreste der egentlig ved hvad det drejer sig om. Man har kun et navn at holde sig til, en studievejledning, og en række mere eller mindre vage rygter og formodninger. Og hvorledes bør man nu forholde sig til dette nye og ubestemmelige skud på den gamle stamme: er det en lovende knop eller et vildskud? Endnu før foretagendet blev søsat, nåede det at blive udsat for en ret skarp kritik af Aage Henriksen og Erik A. Nielsen i Kritik³⁾. Disciplinen er desuden blevet sat i ret nøje forbindelse med nye tanker om faget dansk i gymnasiet⁴⁾, tanker der diskuteres med ildhu og ilterhed for tiden. Forbindelsen har været anskuet både som positiv og som det modsatte.

Alt i alt foreligger der en situation som naturligt kalder på en vis nysgerrighed. Derfor forekommer det os rimeligt at vi beslaglægger tid med at fremlægge vores tanker om faget ved denne konference. Vi ved at vi ikke kan tilfredsstille Deres nysgerrighed fuldt ud og i alle detaljer, men vi vil gøre vores bedste.

Inden vi tager fat for alvor, vil vi imidlertid lige foretage en mindre begrebsmæssig operation. Vi vil gerne skelne mellem Pragmatik som forskningsfelt, og Pragmatisk Analyse som pædagogisk aktivitet.

Pragmatikken⁵⁾ er et forskningsområde der hører hjemme under den generelle semiologi som Saussure og senere Ch. W. Morris angav som den overordnede ramme for den lingvistiske aktivitet. Dette forskningsområde har i realiteten gammel hjemmel inden for faget dansk og nordisk filologi, selv om der aldrig tidligere har været tale om eller brug for en selvstændig benævnelse. Med udviklingen af den lydhistoriske forskning og den strukturelle sprogvidenskab har det imidlertid stået i fare for at forsvinde, og en væsentlig grund til nu at navngive det har været ønsket om at henlede opmærksomhed og kræfter på det. I det følgende gives der først en introduktion til dette forskningsområde og en kort diskussion af forholdet mellem dette og forskningstraditionen inden for vores fag.

"Pragmatisk analyse af tekster og tekstarter" er navnet på et sprogligt førstedels-kursus ved Københavns Universitet. Her er der tale om en overvejende pædagogisk-filosofisk aktivitet af en art, der forekommer os at være en værdifuld nydannelse i faget. Denne aktivitet forholder sig naturligvis til den indsigt som er etableret og som vil blive etableret inden for pragmatikken som forskningsfelt; i den aktuelle situation ønsker vi dog at forholdet skal være det, at den pædagogiske aktivitet indgår i et dialektisk samspil med forskningen, således at af alle de forskningsopgaver der kunne tages op inden for de rammer som pragmatikken afstikker, der søger vi først og fremmest dem der udspringer af og fører tilbage til målet med undervisningssituationen. Og af alle de mål der kan gøre sig gældende i forskningen, prioriterer vi dem der gør forskningen til redskab for praktisk og teoretisk undervisning i sprog og kommunikation på alle trin i uddannelsessystemet.

Efter den korte gennemgang af pragmatik som forskning, vil vi gå over til en nærmere gennemgang af kurset i pragmatisk analyse, vi vil sige lidt om forudsætningerne for det og lidt om de opgaver vi søger at løse med det. Endvidere vil vi give et par eksempler på de undervisningsaktiviteter vi benytter.

II. Introduktion til pragmatik.

De fragmentariske Forsøg paa rene Strukturanalyser, som hidtil foreligger, maa altsaa forstaaes som de første Skridt mod en almen Sprogbygningslære, en virkelig empirisk Grammaire Generale. En saadan vil ikke alene have den umiddelbare Værdi, som følger af, at et uhyre Stof er reduceret til en overskuelig Samling af Symbolmodeller; den vil gribe dybt ind i baade Sproggenetik, Sprog- pædagogik og Sprogrøgt, og man tør forvente, at man med en saadan Indtrængen i Sprogets Væsen kan naa til en stadig præcisere Forstaaelse af Sprogets centrale Rolle i Erkendelsen.

Paul Diderichsen.⁶⁾

Det tyvende århundredes sprogforskning har været præget af en langsom tilnærmelse til studiet af det autonome sprog: sproget som et

formelt, i sig selv hvilende system. Denne rendyrkning af det "essentielt sproglige" er sket på bekostning af en række forskningsaktiviteter der traditionelt er faldet ind under sprogforskningen. Denne udvikling afspejler sig fx. i Bertil Malmbergs forsøg på at sætte skel mellem Filologi og Lingvistik i Nya vägar inom språkforskningen (p. 1-2):

"Filologi kan ungefärligen översättas med texttolkning, om man blott tar dette begrepp i dess allra vidaste bemärkelse. Man har kallat filologien "den svåraste av alle konster: konsten att läsa innantill".

Filologiens uppgift är med andra ord att fastställa det innehåll, som ett språkligt dokument rymmer. Filologen vill veta, vad den som talat eller skrivit språkminnesmärket ifråga, menat eller avsett. Han vill ytterst tränga fram till den kultur og den miljö, där det kommit till, och förstå de förutsättningar, som dokumentet har att tacka för sin tillkomst. (---) Kunskapen om språket självt, dess ljud och former, satsbyggnad och ordförråd, utveckling og stilskiiftningar är för filologen endast medel att komma underfund med innehållet bakom det talade eller skrivna ordet. Filologen är med andra ord en tjänare i andra vetenskapers tjänst. Den går historieforskningen, rätts- och religionsvetenskapen, filosofien och litteraturhistorien till handa med sina tolkningar av de traderade texterna. (---) Lingvistik- en är i princip artschild från filologien. För lingvisten är språkstudiet självändamål. Oberoende av frågan om det språkliga dokumentets innehåll söker lingvisten nå kunskap om språket som uttrycksmedel. Han vill klarlägga språkets mekanism och bestämma, på vilket sätt och med vilka medel människan meddeler sig med sin omgivning. Han studerar språkljudens bildningssätt och akustiska egenskaper, och undersöker former och ord,

syntaktiska företeelser och betydelsesskiftningar för att ur de enskilda fallen leta sig fram till de almäna lagarne för språkssystemets byggnad och utveckling. Om filologens arbete var intimt förknippat med historikerna och litteraturforskarens, så kommer lingvisten på många punkter i kontakt med problem, som hör till fysiologien, akustiken, psykologien, sociologien eller filosofien (logiken, kunskapsteorien). "

Desværre taber Malmberg spillet en lille smule på gulvet ved sine antydninger af at det drejer sig om forskelle mellem historisk og ahistorisk, og mellem ikke-eksperimentel og eksperimentel forskning, men derudover er tendensen tydelig nok: sproget selv er det rette mål for sprogforskningen. I sin konsekvens fører dette til en afvisning af de kontaktpunkter til fysiologi, akustik, psykologi, sociologi og filosofi, som Malmberg endnu fastholder. Men dermed indeholder citatet også alle de forbindelseslinjer til andre problemområder, som går tabt under en konsekvent udvikling af den autonome, strukturelle sprogvidenskab.

Den strukturelle sprogforskning har vel især været præget af en stærk anti-psykologisk, og for så vidt også anti-mentalistisk holdning: Hvad der foregår inden for bevidsthedens fire vægge ligger uden for sprogforskerens ekspertise-område, og dermed også uden for hans legitime interesseområde. Ydermere er "Sproget" ikke det som har psykologisk realitet for den enkelte. Sproget er et struktureret system som har mellemmenneskelig eksistens; sproget må ikke forveksles med sproget som det opleves og udnyttes af den enkelte sprogbruger.

Vi finder parallelle udviklinger fx. i sociologien, hvor Durkheim postulerer samfundets normsystemer som "objekter" der er lige så reelle som sten og mure (og som man i lige så høj grad kan løbe panden mod). I sociologien genfinder vi også trangen til at løsrive den videnskabelige aktivitet fra samfundets værdisystemer, forskeren som privatperson kommer ikke forskningen som objektivt system ved, forskningen bør være "Wertfrei" som Max Weber formulerede det.

Udviklingen støttes af udviklingen inden for logik og matematisk filosofi. Her finder man netop et sådant struktureret "objektivt eksisterende" system der kan foreligge ufuldkomment for, og udnyttes ufuldkomment af det enkelte individ, men som alligevel kan undersøges og må undersøges uafhængigt af psykologien. Matematiske problemer løses ikke med psykologiske eksperimenter. Matematiske problemer er uafhængige af de praktiske opgaver som de matematiske resultater evt. kan bruges til at løse. Matematikeren "afdækker" sammenhængen og systemet i den matematiske tænkning som menneskene intuitivt benytter sig af.

Tidens stærke anti-psykologisme kan også ses som en helt berettiget forsvarsstrategi mod en imperialistisk, empiristisk, positivistisk psykologisme, og hvad andre smædeord man nu kan finde på for at beskrive forholdene som de kan have set ud for en sprogforsker der søger at finde sine videnskabelige ben, mens psykologien udvikler sig rivende i ham og uden om ham. Egentlig er det en ironisk udvikling der sker, når sprogforskningen samtidig kommer til at bekræfte en af de mægtigste psykologiske retninger i det tyvende århundrede: behaviorismen.⁷⁾

Koncentrationen om det "objektivt eksisterende" sprogsystem medførte også en svækket interesse for sproganvendelsen, for sprogbrugen i meningsfulde, målrettede handlinger i konkrete situationer, og for samspillet mellem sproglig ytring og andre menneskelige fænomener. Samtidig med at den strukturelle sprogforskning vendte ryggen til psykologerne, vendte den (hvad end Malmberg siger) ryggen til sociologerne, antropologerne, og samfundsfilosofferne. Der kan ikke være tvivl om at denne strategi skabte arbejdsro, og heller ikke om at denne arbejdsro gav frugtbare resultater, således at vi i dag besidder et vældigt fond af redskaber til syntaktisk og formel analyse, dels af sproget som universelt abstraktum, dels af nationalsprog, gruppesprog, personalsprog, genresprog, etc. Vi har ikke fået eller fundet alt hvad vi kan få brug til til syntaktisk analyse, men der synes stadig at komme nye skud på dette træ. Der synes ikke at være grund til at bekymre sig om fremtiden på dette område.

2.

Men samtidig med at den formelle sproganalyse har fået fastere grund under fødderne efter knap et århundredes intenst arbejde, er de tilliggende og beslægtede fag begyndt at røre på sig igen. Hvad var det egentlig vi fik fat på med denne koncentration om "sprogets selv"? Var det andet end en lille part af dette uoverskuelige problemområde?

Netop den store fremgang inden for den syntaktiske analyse er forudsætningen for at vi i dag kan besvare dette spørgsmål med sikkerhed. Vi har ikke indfanget sproget selv. Det smuttede væk mellem grenene i alle de smukke syntakstræer; de forstak sig mellem alle de semantiske spørgsmål som trods megen helhjertet strukturalisme til stadighed peger ud mod et stort hemmelighedsfuldt terra incognita; det ligger og lurder inde i bevidstheden og ude mellem samfundets mure og søjler. Hvis vi ikke vil nøjes med en fragmentarisk viden, hvor sikker og tryk den end forekommer os, så må vi forlade syntaksens stronghold, og drage ud for at se om det er sump-land alt det der ligner.

Saussure, der i alt væsentligt formulerede den nye sprogforsknings ideologi, formulerede samtidig den ramme inden for hvilken sprogforskningen måtte drives, hvis den skulle give mening: den generelle semiologi.

"We have just seen that language is a social institution; but several features set it apart from other political, legal, etc. institutions. We must call in a new type of facts in order to illuminate the special nature of language.

Language is a system of signs that express ideas, and is therefore comparable to a system of writing, the alphabet of deaf-mutes, symbolic rites, polite formulas, military signals, etc. But it is the most important of all these systems.

A science that studies the life of signs within society is conceivable; it would be a part of social psychology and consequently of general psychology; I shall call it

semiology (from Greek Semeion "sign"). Semiology would show what constitutes signs, what laws govern them. Since the science does not yet exist, no one can say what it would be; but it has a right to existence, a place staked out in advance. Linguistics is only a part of the general science of semiology; the laws discovered by semiology will be applicable to linguistics, and the latter will circumscribe a well-defined area within the mass of anthropological facts.

To determine the exact place og semiology is the task of the psychologist. The task of the linguist is to find out what makes language a special system within the mass of semiological data. This issue will be taken up later; here I wish merely to call attention to one thing: if I have succeeded in assigning linguistics a place among the sciences, it is because I have related it to semiology.¹⁸⁾

Disse tanker er blevet gentaget af Ch. W. Morris i Foundation of the Theory of Signs. 1938, af Hjelmslev i Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse, 1943, og med stort set samme indhold af Diderichsen i Humanistisk Videnskab, Gads danske Magasin, 1942.

Men først inden for det sidste tiår har sådanne tanker fået en større gennemslagskraft.

Ved siden af erkendelsen af at visse væsentlige sider af sprogerkendelsen går tabt under en ensidig analyse af sprogets formelle aspekter, er der sket en drejning mod en mere "værdiladet" forskning. Fra forskellig side er der blevet stillet alvorlige spørgsmålstegn ved værdien af den værdifrie forskning. Et af problemerne med en sådan forskning er at den må drives på sin egen interne problematik. Er den først kommet i gang, på basis af et eller andet problem som udsprang af en konkret historisk-social situation, fx. før ideologien om den værdifrie forskning vandt indpas, så har den svært ved at ændre retning og at optage nye problemstillinger. Det er vanskeligt at foretage omprioriteringer i forskningen, når de allerede udbyggede forskningsområder tages som paradigmer på den

relevante forskning. Et par citater fra Paul Diderichsens Maal og Midler i Nutidens nordiske Filologi, 1946, vil kunne belyse problematikken:

"Formodentlig er det rent praktiske eller taktiske Overvejelser, der har ført til Nordisternes gennemgaaende saa afvisende Holdning. De strukturelle Metoder har endnu ikke opnaaet tilnærmelsesvis saa stor Fasthed og Fuldkommenhed som de genetiske - tværtimod er jo alle Tilhængere af de nye Retninger indviklet i endeløse og forvirrede teoretiske Diskussioner; og medens den genetiske Metode kan opvise Resultater, der synes uomtvistelige, finder man formodentlig, at de strukturalistiske Undersøgelser hidtil har givet lovlig magert Udbytte. Jeg skal ikke bestride Rimeligheden af et saadant Ræsonnement, men vil dog heller ikke tilbageholde en Formodning om, at man desinteresserer sig for Resultaterne af den strukturelle Analyse, fordi de ikke umiddelbart ses at bidrage til Opklaringen af de genetiske Problemer, som man hidtil ensidigt har interesseret sig for."

"Den nordiske Filologi har altsaa stadig sine Opgaver inden for den nationale Kultur; den skal bevare Fortidens litterære Mindesmærker og gøre dem tilgængelige for Samtiden; den skal yde sit til at gøre Kendskabet til Hjemstavnen og den folkelige Kultur mere fyldigt og levende, og den har sin beskedne opgave som Modersmaalets Tjener. Men det kan ikke nytte at skjule, at den paa alle disse Omraader har øvet sin væsentligste Indsats, og at den staar i Fare for at blive en gold Metode, der har overlevet sig selv ved at gøre Middel til Maal. Skal dette undgaas, maa hver enkelt af os paa den Plads, hvor vi er sat, gøre sig selv Regnskab for den menneskelige Værdi af det Arbejde, som han medvirker til."

Diderichsen kunne vel ikke endnu forestille sig sprogforskningen som kritisk videnskab, men gennem hele hans sprogtænkning går kravet om et engagement, et værdisyn der kan give forskningen men-

neskelig og samfundsmæssig værdi. I behandlingen af den sproglige opdragelses historie kommer han endvidere ind på de katastrofale følger af en naturalistisk, d. v. s. positivistisk ideologi i sprogrøgtten. Denne får jo netop ingen mening når den blot kan udformes som en fastholden eller fastslåen af hvilke normer andre, mere eller mindre tilfældigt, er nået frem til. En sprogrøgt uden værdisyn og uden fremtidsorienteret mål overlader blot de egentlige beslutninger til andre og bliver et blindt redskab for tilfældigheder.

Kenneth Burke karakteriserer i A Rhetoric of Motives, 1950, situationen således:

"Science, as mere instrument (agency), might be expected to take on the nature of the scenes, acts, agents, and purposes with which it is identified. And insofar as a faulty political structure perverts human relations, we might reasonably expect to find a correspondingly perverted science. Thus, even the apologists of the Church will grant that, in corrupt times, there is a corresponding corruption among churchmen. (---)

The extreme division of labor under late capitalist liberalism having made dispersion the norm and having transformed the state of Babel into the ideal, the true liberal must view almost as an affront the Rhetorical concern with identifications whereby the principles of an specialty cannot be taken on their face, simply as the motives proper to that specialty. They are the motives proper to that specialty as such, but not to the specialty as participant in a wider context of motives.

In sum, as regards tests of "autonomy", the specialist need only consider, as a disciplinary factor, the objective resistances supplied by the materials with which he works. The liberal criterion was that propounded by Rousseau in Emile: the principle of constraint was to come from the nature of things, not from authorities and their precepts. Yet, willy nilly, a science takes on the moral qualities of the political or social movements with which it becomes identified. Hence, a new anguish,

a crisis in the liberal theory of science. In his *Genealogy of Morals*, Nietzsche met the same problem keenly, but perversely, by praising "autonomy" as the opposite of the moral. Modern political authoritarianism, like the earlier theocratic kinds, would subordinate the autonomous specialty to over-all doctrinal considerations. The rhetorical concept of "identification" does not justify the excesses to which such doctrinaire tendencies can be carried. But it does make clear the fact that ones morality as a specialist cannot be allowed to do duty for one's morality as a citizen. Insofar as the two roles are at odds, a specialty at the service of sinister ends will itself become sinister."

Tidligere placerede vores sprogforskning sig i klar relation det omgivende samfund og til erkendelsesmæssige og opdragelsesmæssige interesser i dette samfund. Den situation vi står over for i dag, er at sprogforskningen enten identificeres med samfundsmæssige interesser som vi som personer ikke har lyst til at tjene, eller sprogforskningen har placeret sig i en afsnøret lomme hvor den kun videreføres på sin egen inertie eller på individuelle forskeres identifikation med bestemte områder inden for feltet. Vi er nået langt siden det syttende og attende århundredes sprogfilosoffer og sprogpædagoger, men der er stadig opgaver, som man dengang pegede på, og det ikke de mindst vigtige, der stadig ikke har fundet en løsning, trods den imponerende fremgang inden for den formelle lingvistik.¹⁰⁾

I mange henseender peger pragmatikken tilbage mod områder i forskningstraditionen som ligger forud for en vidtgående specialisering og indsnævring af det legitime interesseområde, områder som er blevet forladt på grund af mangelen på anvendelige undersøgelsesmetoder, eller fordi de i den givne historiske situation blev opfattet som uvidenskabelige, uinteressante, fagligt uvedkommende eller lignende. Denne historiske proces kan ikke gøres om, men det må være muligt at undersøge om de beslutninger som præger denne proces, stadig har den samme gyldighed.

Samtidig peger pragmatikken ud over fagets grænser, mod problemfelter der kun kan løses ved et tværfagligt arbejde. og den pe-

ger ud mod en række samfundsmæssige opgaver, som trænger sig på, og som skal løses inden for den aktivitetsområde der afstikkes af sprog og kommunikation. Det ville være en falliterklæring, en afskrivning af fagets interesse, om dansk og nordisk filologi afviste disse opgaver som sine.

Traditionen hjemler både afvisningen og forpligtelsen til at tage arbejdet op. Spørgsmålet er blot hvilken del af traditionen der skal have magten i den kommende tid, og det kan ikke afgøres alene ved henvisning til traditionen. Det kan kun afgøres ud fra forestillinger om hvad vores fag skal være. Her må hvad det har været, spille en mindre rolle end samtidige, fageksterne hensyn.

3.

Pragmatikken som forskningsområde er for en stor del ukendt land. En væsentlig grund hertil, er at der er tale om et vidtstrakt kontinent. En del forskere har søgt at lægge veje herigennem, men det er endnu vanskeligt at få overblik over deres præcise beliggenhed, eller at forklare hvorfor de så sjældent mødes derude. Men landet kan dog indkredses på det intellektuelle landkort.

Vi kan tage vores udgangspunkt i den syntaks som vi jo efterhånden føler os så fortrolige med. Syntaksen er beskrivelsen af sprogets formelle struktur, et system som sætter alt fra fonemernes distinktive træk til sætningers og ytringers struktur i relation til hinanden.

Det som skæres fra i den syntaktiske beskrivelse er de betydninger som bæres af den formelle struktur. Til hver af de udtryksstrukturer som et sprog omfatter, knytter sprogbrugeren en betydning eller mening. Det er det der karakteriserer ham som sprogbruger, og det der karakteriserer sprogsystemet som sprog-system:

"A native speaker of a language has the ability to comprehend an immense number of sentences that he has never previously heard and to produce, on the appropriate occasion, novel utterances that are similarly understandable to other native speakers."¹¹⁾

I dette Chomsky-citat peges der på en gang på sprogbrugeren som producent og konsument af meningsbærende udtryk, og på denne aktivitets placering i eller forankring i sprogbrugssituationer. Selve dette at sammenholde situation og betydning er et væsentligt bidrag til bestemmelsen af sprogbrugeren som sprogbruger, for det er på den måde man kan eliminere den meningsløse, papegøjeagtige gentagelse af "meningsbærende" udtryk frigjort fra enhver kommunikativ funktion. Sproget er ikke blot bestemt ved sin struktur, men, og især, ved den funktion som strukturen er redskab for. Men hvor tæt en sammenhæng der end er mellem mening og situation, kan det dog være praktisk at holde dem ude fra hinanden. Sprogbrugeren kan altså dels tilskrive betydning til de formelle strukturer som er syntaksens emne, dels anvende de resulterende "tegn" til formålsrettet handlen, kommunikativ handlen, i samspil med andre. Herved bliver sprogteorien et specialtilfælde af teorien om regelstyrede handlinger.

At handle er at handle meningsfuldt, d. v. s. for at nå et mål. Nogle handlinger er umiddelbart meningsfulde, fx. en handling som at spise; det er handlinger som alle, uanset kulturel baggrund må udføre på nogenlunde samme måde, og som derfor højst kan underlægges visse "stilistiske" variationer, som at spise med kniv og gaffel, eller med det yderste af fingrene uden anvendelse af håndfladen. Andre handlinger er kun meningsfulde i kraft af at de indgår i et sæt af normer, en social institution. En sådan institution er et sæt af regler for udformning af adfærd og et sæt af regler for hvorledes de forskellige formninger af adfærden skal forstås. Der kræves altså dels at handlingen har et ydre udtryk, dels at dette udtryk kan tilskrives mening; en betydning som tilskrives den af mere end et menneske og som kan læres af mennesker der endnu ikke behersker dette handlemønster. Institutionen er et system af normer, en helhedsdannelse hvor delene får deres betydning i deres indbyrdes relationer, og hvor ændring et sted i systemet medfører større eller mindre ændringer andre steder. Tværkulturelt, eller fra institution til institution, er der ikke noget entydigt forhold mellem handlingens ydre udtryk og dens mening.

Handlingens ydre formning bruges altså i dette tilfælde til at kom-

munikere til andre, hvad det er for en handling man er ved at udføre, således at andre kan handle i overensstemmelse hermed. Vi kan på basis heraf skelne mellem den iagttagelige adfærd som det tilfældige biprodukt af en handling, som ved nysen eller spisning, og den ydre adfærd som en bevidst formet adfærd der muliggør samspil med andre. At handle i og ud fra en social institution forudsætter evnen til at kategorisere adfærdstyper og at kategorisere hvad adfærden skal gælde som eller tælle som inden for denne institution. Institutionen formaliserer således menneskelige handlinger og handle-motiver, og disse læres samtidig med beherskelsen af systemet. Hvis der er tale om forskellige mulige institutionelle systemer, må den handlende også kunne udnytte dele af adfærden som tegn for hvilken institution hans handlinger skal forstås ud fra, han må kunne projicere en definition af situationen som han forstår den, for at modparterne kan handle i overensstemmelse hermed, hvad enten de vælger at godtage definitionen eller at kontestere den.

Menneskeligt samspil som rækker ud over det allermest primitive (og dyriske), forudsætter således normsystemer som er fælles for en gruppe af mennesker, og som denne gruppe må underkaste sig eller indgive sig under for at kunne indgå i social interaktion med de øvrige medlemmer af gruppen, idet tilstedeværelsen af et eller andet normsystem netop muliggør interaktion samtidig med at den regulerer den. At spise forudsætter ingen sociale institutioner, men at købe mad af andre, at invitere andre til middag, at spise mere eller mindre høfligt, at konversere spirituelt til maden, det forudsætter etableringen af normsystemer.

Med denne analyse af handling og sociale normsystemer har vi bevæget os ind på kommunikationsteoriens område. Vi har den handlende, "aktøren", som gennem sin formning af sin adfærd fortæller den anden part, "tilskueren", hvilken handling han intenderer at udføre, og som han udfører i og med dette. Vi har altså en sender, en modtager og en meddelelse. Der er en snæver forbindelse mellem social interaktion og kommunikation. At kommunikere er at benytte regelstyrede handlinger i samspil med andre, at handle i samspil med andre er at kommunikere.

Vi må se parterne i dette samspil som bevidste væsener, der

vælger et handlingsmønster ud fra en opfattelse af hvilken social institution handlingen skal indgå i, eller med det formål både at markere institutionen og handlingen, som ved indledningen til interaktionen, eller når de ønsker at skifte fra en form til en anden. Hver af parterne modtager information fra den anden om hvorledes den anden anskuer situationen, eller ønsker den skal opfattes. Han vurderer situationen og vælger dernæst en adfærd inden for det register han selv behersker, for at føre situationen videre i en bestemt retning. I hver af parterne foregår der løbende en vurdering, forudsigtelse og valg af ny handling eller handlingsstrategi. I dette forløb byder sprogsystemet og andre handlingssystemer sig hele tiden til, med mulige, socialt etablerede handleformer, samtidig med at i hvert fald sprogsystemet giver mulighed for at forme nye handleformer, som også vil kunne forstås af en der behersker sproget, selv om de ikke har mødt netop dette eksemplar før. I hvert fald sprogsystemet giver mulighed for løbende revision af de sociale institutioner. Vi har i sproget et middel til ud fra et forholdsvis begrænset forråd af elementer, som det er let for et menneske at manipulere med, at skabe et uendeligt antal forskellige udtryk der kan gives mening, d. v. s. som kan fungere som bærere af handlinger.

"...speaking a language is performing speech acts, acts such as making statements, giving commands, asking questions, making promises, and so on; and more abstractly, acts such as referring and predicating; and, secondly, (---) these acts are in general made possible by and are performed in accordance with certain rules for the use of linguistic elements.

The reason for concentrating on the study of speech acts is simply this: all linguistic communication involves linguistic acts. The unit of linguistic communication is not, as has generally been supposed, the symbol, word or sentence, or even the token of the symbol, word or sentence, but rather the production or issuance of the symbol or word or sentence in the performance of the speech act. To take the token as a message is to take it as a

a produced or issued token. More precisely, the production or issuance of a sentence token under certain conditions is a speech act, and speech acts (of certain kinds to be explained later) are the basis or minimal units of linguistic communication. "12)

Syntaksen er altså en væsentlig del af den sproglige beskrivelse, men den kan ikke stå alene, for den rene syntaktiske beskrivelse er i bogstaveligste forstand meningsløs, den går uden om det der er formålet med hele den sprogvidenskabelige aktivitet, at forstå hvorledes det er muligt for mennesker at kommunikere og handle sammen ved hjælp af sproget, og hvorledes disse handleprocesser kan ændres og forbedres.

Hvad der sker under betydningstilskrivningen, og hvorledes det egentlig går for sig, det ved vi ikke meget om, men vi har et navn for den forskningsgren der især studerer disse fænomener. Vi kalder den semantik.

Semantikken studerer dels generelle træk i de betydninger som bæres af sprogets formelle strukturer, dels de processer som resulterer i forståelse af et sprogligt udtryk. Semantikken har hidtil i alt væsentligt været en sprogfilosofisk aktivitet; dette ligger måske i sagens natur, måske skyldes det at vi ikke har formået at udvikle passende redskaber til også at kunne udvikle empirisk forskning på området. 13)

Semantiske studier må dog ikke forveksles med tolkninger af tekster og andre meddelelser. Ved det sidste forstås der en række processer som foregår mere eller mindre automatisk for den der behersker det sprog meddelelsen er formuleret i. Semantikken er ikke selve tolkningen, men studiet af forudsætningerne for at tolkningen overhovedet kan komme i stand og for at den forløber som den gør. Partikulære resultater af semantisk analyse kan dog udnyttes under nye tolkninger, ligesom de generelle principper som semantikken afdækker, naturligvis får en vis indflydelse på fremtidige tolkningsstrategier for den der har tilegnet sig dem. De nye tolkninger forløber fænomenologisk set inden for rammerne af den generelle forståelse, og hvis dette ikke sker, må en revision af helheden af

generel forståelse og partikulær tolkning være på sin plads. Set under denne synsvinkel fungerer semantikken på en gang som hjælpevidenskab for og metavidenskab til tolkningsprocessen. Men vi må ikke glemme at semantikken nok af og til kan forbedre vores beherskelse af sproget, men den kan aldrig erstatte denne "intuitive" beherskelse.

Allerede med semantikken peges der ud over det snævert sproglige, der peges mod de tanker og forestillinger som den enkelte sprogbruger gør sig med det sproglige udtryk han anvender, der peges mod de betydninger som sprogsystemet ifølge sin struktur til et bestemt tidspunkt tillader eller hindrer sprogbrugeren i at udnytte, altså mod sprogbrug som kommunikation og mod sprogsystemet som en social institution der giver sprogbrugeren bestemte kommunikative muligheder og afskærer ham andre.

4.

I realiteten er det vanskeligt at sætte skel mellem semantikken og det næste semiologiske delområde: pragmatikken. Det lader sig lettest gøre, når man opfatter sprogsystemet som en kompleks social institution der har en mellemmenneskelig eksistens, men en individuel brug, således at forskellige sprogbrugere anskuer og udnytter det på forskellige måder. Som analogi kan vi bruge en kompleks bygning der anskues og anvendes forskelligt af mennesker der bor forskellige steder i den, som benytter forskellige trapper og udgange, eller kommer til bygningen med forskellige ærinder, som dørsælgere, bude, rengøringspersonale eller middagsgæster.

Set på denne måde tilhører semantikken den faste bygning, mens pragmatikken er studiet af de forskellige anvendelser af den, og studiet af bygningen som den ser ud i de forskellige brugeres perspektiv. Billedet er besnærende klart: en spisestue er en spisestue ligegyldigt hvem der kommer deri, men nogen kommer der for at spise, andre for at gøre rent eller sætte nyt tapet op. Spisestuens aktuelle brug er bestemt af den konkrete sociale situation, dens po-substantielle brug som er identisk med dens "egentlige" brug, ligger fast.

På denne måde opfatter Saussure så vidt jeg kan se forskellen mellem langue og parole; syntaks og semantik må for ham tilhøre studiet af langue, mens pragmatik er identisk med studiet af parole. Og for den der retter opmærksomheden mod langue, er studiet af parole et nødvendigt gennemgangsled, mens viden om langue er en af de nødvendige forudsætninger for studiet af parole. De to aktiviteter må holdes adskilte, omend de kun eksisterer for forskeren i et dialektisk samspil.

Men sprog anvendelsen kan også anskues som systematisk og som et aspekt af sprog-systemet. Under denne synsvinkel ses anvendelsen af de sproglige udtryk som regelbunden i forhold til et system af sociale situationer, uden hvilket det enkelte sproglige udtryk ingen mening har. Sproget har betydning som bærer af social handling, og betydningen er identisk med den systematiske anvendelse af det sproglige udtryk.

"It still might seem that my approach is simply, in Saussurian terms, a study of "parole" rather than "langue". I am arguing, however, that an adequate study of speech acts is a study of langue. There is an important reason why this is true which goes beyond the claim that communication necessarily involves speech acts. I take it to be an analytic truth about language that whatever can be meant can be said. A given language may not have a syntax or a vocabulary rich enough for me to say what I mean in that language but there are no barriers in principle to supplementing the impoverished language or saying what I mean in a richer one.

There are, therefore, not two irreducibly distinct semantic studies, one a study of the meanings of sentences and one a study of the performances of speech acts. For just as it is part of our notion of the meaning of a sentence that a literal utterance of that sentence with that meaning in a certain context would be the performance of a particular speech act, so it is part of our notion of a speech act that there is a possible sentence (or sentences) the utterance of which in a certain context would in virtue of

its (or their) meaning constitute a performance of that speech act."¹⁴)

Hvis vi endvidere opgiver vores forestillinger om et sprog som vi alle har fælles, og i stedet sætter forestillingen om en mængde koeksisterende, og indbyrdes meget nært beslægtede sprogsystemer som vi enten kan både producere os i og forstå, eller blot forstå (som vi kan forstå en der taler en bestemt dialekt eller sociolekt uden selv at kunne tale som han). Hvis vi endvidere sætter forestillingen om den systematiske anvendelse af sproglige udtryk i hvert af disse delprog, som kan være knyttet til en bestemt situation, til en bestemt gruppe, til en bestemt alder, eller til en bestemt teksttype, så bliver det vanskeligt at opretholde skellet mellem sprogsystem og sproganvendelse, og mellem semantik og pragmatik. Skellene mellem sprogforskning, psykologi, sociologi og filosofi er tilbøjelige til at blødes op eller forsvinde helt. Vi sidder tilbage med et meningsfuldt skel mellem det generelle studium af sprogsystemer inklusive deres relationer til andre koeksisterende sociale systemer som de indgår i og er med til at muliggøre, og på den anden side det partikulære studium af en given foreliggende tekst enten som formelt objekt (syntaktisk analyse) eller som meningsbærende objekt (semantisk analyse), eller som integreret i en formålsrettet, mennesskelig aktivitet i en konkret historisk-social situation (pragmatisk analyse), hvor de to førstnævnte analyseformer fremkommer ved abstraktion fra den sidste type, og dermed egentlig som led heri. Og her finder vi så igen to forskningsobjekter: det lingvistisk-social system og den konkrete handling, der kun eksisterer for forskeren i et dialektisk samspil.

Ovenstående fremstilling kan konfronteres med Bertil Malmbergs fremstilling af forskellen mellem filologi og lingvistik. (jf. s. 4-5) Den filologiske aktivitet er jo i virkeligheden blot en eksplicitering af den aktivitet enhver sprogbruger udviser når han forstår en tekst, støttet med visse tekniske hjælpemidler som hænger sammen med at det ofte er historiske eller fremmedsproglige tekster der arbejdes med. Filologien er da ikke først og fremmest en hjælpevidenskab for de ikke-sproglige videnskaber, således som Malmberg opfatter det, den er den aktivitet vi alle udviser når vi som modtagere for-

søger at forstå andre mennesker, i forening med et sæt af teorier og viden der sætter os i stand til bevidst at udnytte vores intuitive beherskelse af sproget og den tekstlige formtradition. Filologien er ikke en hjælpevidenskab for andre videnskabsmænd, den er en hjælpevidenskab for mennesker. Samtidig dækker filologien, i det mindste i Malmbergs formulering, det samme område som pragmatikken, når blot forståelsen af og anvendelsen af nutidigt sprog og nutidig teksttradition medinddrages. På en måde ville det have overflødiggjort hele denne afhandling hvis man havde kunnet sige: pragmatik = filologi. Men de aktiviteter der i dag går under navnet filologi er af en så begrænset art, og så hæmmede af traditionel akademisk tænkning, at dette område med fordel kan betegnes med et nyt navn.

Ovenstående fremstilling peger endvidere på det ejendommelige faktum at det vi kalder pragmatik i meget høj grad kan drives som empirisk-videnskabelig aktivitet, såvel som filosofisk-teoretisk, begge dele naturligvis i samspil, mens pragmatisk analyse i den grad bliver lig med intuitiv forståelse af den konkrete tekst i den konkrete situation, samt analyse af de faktorer som synes at indgå heri, at videnskabelig aktivitet er udelukket. I dette niveau slår vores akademiske forestillinger om videnskabelig og filosofisk aktivitet ikke til, så lidt som i alle andre umiddelbare samspilssituationer mellem mennesker. Og alligevel er det altså på basis af sådanne "uvidenskabelige" situationer hele vores videnskabelige aktivitet skal bygges op. Det samme paradoks genfinder vi naturligvis i al sprogvidenskab, men de fleste af de øvrige aktiviteter undgår den konstante og direkte konfrontation med problemet som pragmatikken og den pragmatiske analyse må tage på sig hver time af sit liv, fordi de vil teoretisere direkte i og på forståelsesprocessen.

Vores fremstilling af sprogets problematik kan sammenfattes som følger: det er ikke muligt at få en fuldstændig forståelse af det danske sprog uden en fuldstændig forståelse af alle de situationer som sproget kan indgå i og uden en forståelse af alle de anvendelser der kan gøres af sproget. Når man kan eller behersker et sprog, behersker man samtidigt et vældigt kompleks af handlesæt og erkendelsesområder. Sproget griber ind i alle aspekter af det sociale liv og i alle faglige områder, og sprogforskningen må gøre det samme. Her-

af følger at det ikke er muligt at få en fuldstændig forståelse af det danske sprog, i det mindste ikke i praksis; men heraf følger ikke at det skulle være rimeligt at holde sig til det eneste semiologiske område som med sikkerhed kan betegnes som "rent sprogligt": syntaksen. Kravet om at medinddrage pragmatikken som relevant forskningsområde er et krav om at forlade det relativt sikre, men samtidigt relativt uinteressante (i det mindste som mål i sig selv) for det væsentlige, uoverskuelige og usikre. Kun ved at overskride faglige grænser der alt for længe har været sakrosante, når vi til at opfylde et formål i det nye samfund, men ved at overskride disse grænser overskrider vi samtidig til dels grænserne for en stor del af de accepterede akademiske meriteringsformer: empirisk-videnskabelig forskning og stringent filosofisk-teoretisk tænkning med et stort gyldighedsområde.

5.

Trods de måske noget foruroligende bemærkninger ved slutningen af forrige afsnit er det dog muligt at pege på nogle akademiske discipliner med en vis status, der befinder sig inden for det område vi her har kaldt pragmatik. En kort omtale af disse discipliner skulle forhåbentlig kunne uddybe billedet af denne størrelse.

1) Psykolingvistik eller sprogpsykologi. Her arbejder man især med indlæring, og receptiv og produktiv beherskelse af sproget; med forholdet mellem sprog og tanke; med sprogets forhold til mennesket som biologisk mekanisme, dels samspillet med det biologiske system, dels forudsætningerne for at det biologiske system overhovedet har kunnet udvikle sprog.

2) Sociolingvistik eller sprogsociologi. Her er det sprogets indlejring i de sociale processer der tiltrækker sig opmærksomheden. Hvilken rolle spiller sproget for den sociale perception? Hvorledes er forholdet mellem sociale roller og sprogbrug? Hvilken form for social institution er sproget egentlig og hvorledes eksisterer det i samfundet? Hvordan spiller det sammen med andre sociale norm-sæt?

Det er ikke helt let at skille de to discipliner fra hinanden, og heller ikke let at skille dem fra de to videnskaber, psykologi og

sociologi der ligger som distale begreber i bestemmelsen af disciplinerne. Men det ville man vel heller ikke vente efter hvad der ovenfor er sagt om hele det pragmatiske område.

3) Kommunikationsforskningen. Denne forskning kaldes også sommetider New Rhetoric, fordi den synes at have overtaget retorikkens traditionelle opgave som læren om overtalelsesmidler. I kommunikationsforskningen beskæftiger man sig med påvirkning gennem kommunikation, gennem massemedier, propaganda, reklame, overtalelse, argumentation, emotionelt pres, etc. Kommunikationsforskningen har for en stor del været drevet under socialpsykologi og sociologi som en praktisk talt udelukkende empirisk forskning.

Ved siden af disse videnskabelige aktiviteter finder vi to filosofiske skoler som hver på sin måde bidrager til området.

4) Den analytiske filosofi som altid i høj grad har været en sprogfilosofi, og som siden den anden verdenskrig mere og mere har rettet sig mod sprogets anvendelse som kommunikationsmiddel. Vi finder denne interesse hos Wittgenstein i Philosophical Investigations og hos hans efterkommere i Oxfordfilosofien og den amerikanske filosofi.

5) Den hermeneutiske filosofi der især har arbejdet med problemer omkring tolkning og forståelse. Den hermeneutiske filosofi har tydelige rødder tilbage til den klassiske udformning af filologien, den føres videre som en specifik humanistisk metodelære og filosofi, og egentlig tolkningsteori med forskere som W. Dilthey, Emilio Betti Hans-Georg Gadamar og Jürgen Habermas.

Der foregår i øjeblikket en så livlig aktivitet omkring os, at man kan blive helt forpustet af at forsøge på at vinde med i hørtelløvet¹⁵⁾ for slet ikke at tale om at assimilere alt dette (for faget nye, men egentlig ikke særlig nye) således at der kan blive tale om en ny forskningsmæssig og pædagogisk praksis.

Der er rige kilder at øse af, men der skal naturligvis øses med forstand og sund skepsis. Et af de første problemer som må klares er en formidling af alt den udenvælske, og af den fagligt beslægtede viden fra andre fagområder. Samtidig må vi tage hele vores egen tradition op til revision i lyset af de problemer som den nye viden og fagets eksterne situation stiller os over for.

6.

Som det vist skulle være fremgået af meget af det foregående anser vi afdøde Paul Diderichsen for en af de væsentligste skikkelser i den umiddelbare forskningstradition. Han står ganske vist i højeste grad for det strukturelle synspunkt som vi i nogen grad vender os imod, men meningen er jo heller ikke at forkaste hele denne del af traditionen, blot at kræve dens aktiviteter sat ind i en større sammenhæng. Og som det citat viser, der er sat som motto for hele denne del af foredraget, foregreb Diderichsen overskridelsen af den strukturelle sprogforsknings grænser.

I Diderichsens senere værker: Dansk Prosahistorie og Sprogsyn og sproglig opdragelse, finder vi en holdning der kun kan ses som et forsøg på at gribe tilbage til den form for integreret sprogforståelse som vi finder i det syttende og attende århundredes rationalistiske sprogtænkning.

Dansk prosahistorie er et væsentligt værk for os, fordi den viser vejen tilbage til arbejdet med hele tekster i stedet for isolerede ytringer, hvor teksten ses som et meddelelsesmiddel udsprunget af en konkret situation. Ganske vist forbliver interessen her i alt væsentligt formel: det er de formelle aspekter, komposition og sproglig stil der står i centrum, og den situationelle ramme er oftest en hel historisk periode med dens fremherskende sprog- og stilsyn og dens specifikke holdning til den sprogligt-litterære formtradition. Men vejen er givet til en genoplivelse af filologien som det samtidige arbejde med en konkret tekst og en udforskning af sammenhængende systemer af sprog, kultur og litteratur (i videste forstand, alle tekster).

Samtidig tegner Dansk prosahistorie den klassiske, retoriske tradition som i en række henseender placerer sig på samme måde i forhold til sprogforskning og sprogpædagogik som pragmatikken ønsker at gøre det. Denne tradition kan både som teori og som praksis være en stor rigdom for en moderne kommunikationsforskning.

Sprogsyn og sproglig opdragelse er en fremragende analyse af gode mænds fejlslagne planer. Den resulterer i en sund skepsis med hensyn til mulighederne for at skabe en pædagogisk praksis der realiserer de tanker der lå i det syttende og attende århundrede, om en generel sproglig opdragelse, samtidig med at den peger på det ufrugt-

bare forhold der hidtil har været mellem universitetets sprogforskning og skolens sprogpædagogik. Dette må naturligt munde ud i ønsket om et bedre samspil mellem disse aktiviteter. Men det kan ikke lade sig gøre med den forskningstradition som i øjeblikket, trods alle forbedringer, behersker universitetsforskningen.

Lad os afslutte denne del af foredraget med at citere den sidste side af Sprogsyn og sproglig opdragelse:

"Situationen fra før 1871 er genoprettet og dermed den dybtgående modsætning mellem universitetsdisciplinen "nordisk filologi" (d.v.s. dansk sprog "forklaret" ud fra oldislandsk) og den sproglige side af danskundervisningen i skolen. Ganske vist er studiet ved universitetet blevet udvidet med undervisning i nydansk fonetik og grammatik, stilistik og verslære, mundtligt og skriftligt foredrag. Men ved denne specialisering er lærestoffet splittet op i en sådan grad, at en jævnt begavet student ikke på rimelig tid kan få fast grund under fødderne i alle discipliner. Det er derfor udelukket at styrke den del af studiet der tager sigte på sproglig opdragelse, uden at skære radikalt ned på andre dele.

Tiden må derfor være inde til at overveje den nordisk-filologiske uddannelses værdi for de lærere der skal varetage ungdommens sproglige opdragelse. Man må da først mærke den tilsnigelse som lå i at kalde studiet af de nordiske sprog for "nordisk filologi". Medens den klassiske filologi altid har haft sit centrum i tekstforståelse og sprogfærdighed, støttet af indsigt i en række kulturhistoriske realfag, har lyd- og formhistorie med etymologi og dialektologi i stigende grad været det felt hvorom man koncentrerede sig i forskning og undervisning når det gjaldt de nordiske sprog. Dette forskningsarbejde har givet interessante resultater, og en lærer der bevarer interessen for sproghistorie, vil utvivlsomt kunne krydre sin undervisning med tankevækkende etymologier og forklare mange ejendommeligheder i sprogbrugen. Men lydhistorikeren vil let tilegne sig en holdning over for sproget som kan være farlig. Han vil vænne sine elever til først og frem-

mest at betragte sproget som et objekt for iagttagelse og som et meddelelsesredskab der omdannes ved et blindt spil af tilfældige lydsammenfald. Jeg tør af egen bitre erfaring bevidne at en sådan "objektiv" attitude let svækker følelsen af at sproget også er en personlig livsform der kan dyrkes og forædles eller forsømmes og forfalde. Filologen fristes til at glemme at sproget først og fremmest skal tjene til at give tanken lys og fasthed og bevægende kraft. Han forsømmer let at lære sig selv og sine elever at søge og vælge det mest rammende udtryk, at forholde sig vurderende og kritisk over for eget og andres sprog. For den "objektive" betragter kan alle udtryk være lige gode. Det ligger ham fjernt at lære ungdommen at lege lifligt med den danske tunge, at skabe med sproget, at glæde sig ved konsonanternes kraft og vokalernes farve."

Og for at denne del af foredraget ikke skal forsvinde helt i vellyden af det danske sprog når det tales mest æstetisk, så indføjer vi her vores eget program for fremtiden:

III Programmerklæring.

"Jeg er sprogforsker, og intet sprogligt bør være mig fremmed"

Roman Jakobson, 16)

1. Der bør udvikles en generel teori om tekster som kommunikativt medium. Tekster bør ikke studeres som isolerede objekter, men som produkter af menneskelig aktivitet, skabt i (forestillingen om) samspil med andre mennesker i en konkret historisk-social situation.
2. Tekster kan ikke forstås når de betragtes som isolerede objekter. De giver kun mening når de anskues inden for bestemte kulturmønstre, hvor et kulturmønster ses som bestående af en række materielle vilkår, en samling af meningsbærende kulturprodukter, samt et netværk af sociale institutioner som organiserer de materielle vilkår og giver kulturprodukterne deres mening.
3. Enhver aktivitet inden for sprogforskningen må præcisere sit forhold til en generel tekstteori og til en model af samfundet, og derved fremme forståelsen af det bidrag den selv giver til vores videnstotalitet.
4. Studiet af sprogsystemet som isoleret objekt har ingen mening. Studiet af sprogsystemet har kun mening i det omfang det øger vores forståelse af sprogbrugen. Tekstforskning er sprogbrugsforskning.
5. Sprogforskningen må kunne bruges til andet end undhold(ning) af sprogforskere, eller regulering af samfundets udtale, stavning, tegnsætning og sætningsbygning.
6. Sproget er det sæt af regler der forbinder tankeprocesser med et ydre, mellemmenneskeligt medium, således at mennesket kan udforme, og anvende meningsbærende tegn. Sprogforskningen kan ikke skilles fra psykologien, for det ville være at indføre arbitrære, fagpolitisk bestemte skel i et sammenhængende område.
7. Sproget er den praktiske bevidsthed, den også for andre eksisterende bevidsthed, og dermed den bevidsthed som først for alvor eksisterer for mig selv. Sproget opstår ligesom bevidstheden først ved behovet for og nødvendigheden af samspil med andre mennesker. Sproget muliggør og regulerer samspillet med andre men-

nesker; de sociale institutioner er sprogligt formulerede handlesæt. Sprogforskningen kan ikke skille fra samfundsforskning og samfundsfilosofi.

8. Sproget som formel struktur er af principielt samme art som de formelle strukturer der studeres af den matematiske filosofi. Sprogforskningen kan ikke skilles klart fra studiet af andre formelle strukturer som kan foreligge for og benyttes af bevidstheden i samspillet med omverdenen og med andre mennesker. Sprogforskningen kan ikke skilles fra logik og matematik.
9. De modsigelser og huller som viser sig når forskellige fags og personers formuleringer om sproglig kommunikation holdes op mod hinanden, bør dyrkes som de steder hvor teoridannelsen mest frugtbart sættes ind. Teoretikernes fornemste opgave må være at søge efter sådanne og at afsløre deres udspring i teoridannelsen.
10. Sprogforskningen må være et samspil mellem tolkning af tekster, analyse af den viden og kunnen som udnyttes i denne tolkning, og tolkning af andre menneskers tanker om sprog og tolkning. Resultatet må være frigørelse fra den konkrete historisk-sociale situation som individet befinder sig i, og evnen til at se og realisere nye handlemuligheder.
11. Sprogforskningen bør altså foregå i snævert samspil med en sproglig praksis, og den må sigte mod at forbedre den menneskelige selvforståelse og de menneskelige handlemuligheder for alle.
12. Historisk praksis og historisk teoridannelse er nødvendige objekter for den nutidige forskning, men forskningen i den sproglige, tekstlige og intellektuelle tradition må forankres både i det fortidige og i det nutidige, og rette sig mod det fremtidige.
13. Netop nu har vi behov for at få vores forskningstradition genhjemarbejdet for alvor, og omtolket i lyset af forskningens nye situation.
14. Netop nu har vi brug for at få samlet (alle) de tanker man har gjort sig om sprog og tekster i forskellige fag og forskellige lande.
15. Netop nu har vi brug for en intensiv udforskning af moderne dansk talesprog i konkrete, sociale situationer, og vi har brug

for viden om hvorledes de handlende i disse situationer opfatter deres egen og andres sproglige aktivitet.

16. Netop nu har vi brug for en intensiv forskning i sprogets rolle i massekommunikationen, og de udøvenes og modtagendes oplevelse af kommunikationen.
17. Vi har brug for bedre analyseredskaber end dem den traditionelle sprogforskning har givet os. og som den har udviklet til sit yderst begrænsede brug. Aktiviteterne 13-16 vil muligvis kunne give os disse redskaber.
18. Vi har brug for bedre pædagogiske redskaber til distribution af den viden vi etablerer. Vores viden har ingen mening hvis den ikke kan udnyttes af andre. Men sprogforskeren kan ikke påtage sig andres kommunikation og forståelse af sproget. Han kan ikke tænke og handle på andres vegne. Han må bringe andre til selv at analysere situationen. De må selv være herre over deres egen kommunikative praksis.
19. Der er ikke brug for sproglige formyndere.
20. Sprogforskeren må deltage i frigørelsen af folket.

April 1970.

Peter Harms Larsen

Niels Erik Wille

IV. Introduktion til kurset i pragmatisk analyse.

Jeg skal i det følgende orientere om de tanker og overvejelser der har dannet grundlag for den undervisning i 1. delsdisciplinen pragmatisk analyse der er indledt på danskstudiet ved Københavns universitet.

1.

Disciplinen har sin basis dels i de forskningsområder som er nævnt i det foregående, dels i en praktisk orienteret sprogpædagogisk tradition der herhjemme har været repræsenteret ved sådanne bøger som Erik Hansen: Sprogiagttagelse, Reklamesproget, Erik Hansen og Harald Steensig: Dansk er mange ting, Hans Jørgen Schiødt: Dansk sprog og stil, Kommunikation og litteratur, Dansk sagprosa, Jon Espersen: Logik og argumenter, og som i Sverige har været repræsenteret ved bøger som Anderson og Furberg: Språk och påverkan, Gunnar Frederiksson: Det politiska språket, Göran Palm: Indoktrineringen i Sverige. I sidste instans knytter den hjemlige pædagogiske tradition sig til synspunkter som bl. a. Paul Diderichsen har fremført i sidste kapitel af Sprogsyn og sproglig opdragelse. Fælles for såvel den svenske som den danske tradition er at man har anskuet sprogbrug funktionelt.

Derudover bør det understreges at stærkt medvirkende til disciplinens oprettelse har været en almindelig tendens i tiden til i højere grad at studere, kritisere og vurdere forskellige former for menneskelige aktiviteter i deres sammenhæng med det omgivende samfund, i dette tilfælde sproget som et middel til transport af meninger, holdninger, betydninger, information; eller udtrykt anderledes, sproget som et kommunikationsmiddel mellem enkeltpersoner, grupper, institutioner, stater.

2.

De fleste universitetslærere i sproglige discipliner ved faget dansk har sikkert erfaret at når de studerende påbegynder studiet, så er deres interesse for sprog og sproglige emner meget ringe og deres viden er ganske ubetydelig; deres holdning til sprog er for langt de flestes vedkommende præget af fordomme, blokeringer og hæmninger som - da de ikke er medfødte - må hænge sammen med den sproglige opdragelse de har fået gennem deres uddannelse indtil studentereksamen. Væsentlige dele af denne sproglige opdragelse og uddannelse har været varetaget af dansklærere som er blevet uddannet ved universiteterne. Dette kunne tyde på at den meget intensive undervisning som danskstuderende ifølge studieplanerne har fået i de forskellige sproglige discipliner, ikke har haft den ønskede effekt. Det er da heller ikke nogen hemmelighed at de fleste med skoleembedseksamen i dansk forlader studiet med en ligeså negativ indstilling til sprog og med lige så store blokeringer over for studiet af det som da de begyndte. De få procent for hvem dette ikke gælder, fortsætter normalt ved universiteterne og de højere læreanstalter. Snarere end at åbne nye anvendelige kundskabskanaler for de studerende, synes det altså som om en række i forvejen lukkede er blevet yderligere cementerede, hvilket har fatale konsekvenser for sprogundervisningen og den sproglige opdragelse helt ned til undervisningssystemets laveste trin, hvorved det berører alle dele af samfundets liv.

De følgende overvejelser om mål og midler i pragmatisk analyse skal ses på baggrund af en erkendelse af det uheldige i denne tingenes tilstand, og kan betragtes som et forsøg på at uddybe, eksplicitere og konkretisere den vedlagte studievejledning i faget (se bilag E).

Det overordnede mål for undervisningen i pragmatisk analyse er at indføre de studerende i studiet af sprogets rolle i det sociale samspil, d. v. s. at lære dem at analysere sprogbrug som led i en social proces hvor sproget i en given situation varetager en lang række forskellige funktioner: som kontaktmiddel, som et middel til udveksling af information, som et middel til påvirkning, til selvrealisation, til underholdning etc.

Denne generelle, overordnede målsætning kan konkretiseres i en række delmål: 1) at gøre de studerende bevidst hvilke faktorer der

indgår når en tekst produceres, og som altså influerer på dens udformning; 2) at gøre de studerende bevidst hvilke faktorer der indgår i forståelsesprocessen, og som altså influerer på hvorledes en tekst tolkes og hvordan den virker¹⁷⁾; i begge tilfælde kræves der her synspunkter, metoder og begrebsapparat som kan hentes i socialpsykologien, sprogpsykologien, sociolingvistikken og kommunikationsforskningen; 3) at lære de studerende at beskrive, analysere og karakterisere sprogbrugen i forskellige tekster med særligt henblik på tekstens karakter af eksemplar af en type; hertil kræves der synspunkter, metoder og begrebsapparat fra syntaks, semantik og genreteori; 4) at introducere de studerende til forskellige kvantitative undersøgelsesmetoder som kan anvendes til at undersøge forholdet mellem sprog og sprogbrugere; 5) at skærpe de studerendes bevidsthed om sprogbrug og sproglige fænomener i deres omverden, herunder at lære dem at forholde sig kritisk til forsøg på manipulation og indoktrinering via sproget, specielt gennem massekommunikationsmidlerne; 6) at indføre de studerende i sprogpædagogiske problemstillinger.

Alt dette kan imidlertid ikke realiseres medmindre der hos de fleste af dem først sker en fundamental holdningsændring til sprog og studiet af det; d. v. s. forudsætningen for at undervisningen kan få den ønskede effekt er at de studerende sættes i en række aktuelle situationer hvor de - på deres egen krop så at sige - erfarer at en større viden og bevidsthed om sprogets forskellige aspekter er betydningsfuld og nødvendig for dem; først dermed bliver det nemlig relevant for dem at studere det. Set fra lærerens synspunkt kan dette også formuleres således: det er meningsløst for en lærer at stå og forsøge at undervise de studerende i noget som er uden betydning for dem.

Sammenfattende kan målsætningen for pragmatisk analyse altså siges at indeholde tre hovedmomenter: en holdningsændring til sproglige fænomener, en bevidstliggørelse omkring de faktorer der indgår i enhver situation hvor sprog fungerer, og erhvervelse af en række redskaber til analyse og beskrivelse af sprogbrug.

4.

Jeg skal herefter kort gennemgå de midler der anvendes - eller som det er meningen at anvende - i undervisningen for at opnå disse mål.

I denne forbindelse er det vigtigt på forhånd at gøre sig to ting klart: For det første: ethvert menneske - og altså også de danskstuderende - har en stor uartikuleret viden om sprogbrug og om sammenhængen mellem sprogbrug og de sociale situationer som den indgår i; et væsentligt moment i undervisningen må derfor blive at få de studerende til at artikulere og præcisere denne viden. For det andet: hvis man skal lære noget om et eller andet emne, er der større chance for at man lærer det ved egen erfaring end ved at andre fortæller om det; skal man f.eks. lære de studerende noget om de faktorer der generelt kan bevirke et forsøg på kommunikation mislykkes, så kan man nemmest gøre det ved at sætte dem i en situation hvor de erfarer at deres egen kommunikation mislykkes, og derefter lade dem diskutere og analysere denne situation.

Kurset i pragmatisk analyse inkluderer dels en række tekster, dels en række varierende aktiviteter der på forskellige måde forholder sig til disse tekster.

Teksterne kan inddeles i følgende hovedgrupper: 1) primærtekster som de studerende skal analysere ud fra forskellige synspunkter; det er hovedsagelig såkaldte sagprosa-tekster, og der forsøges repræsenteret så mange arter som muligt; ikke blot enkelttekster men også serier indgår: debatter, reklamekampagner etc. Udvalget af disse primærtekster er ikke styret af om indholdet er særlig interessant eller værdifuldt i sig selv, men først og fremmest af om de i den givne pædagogiske sammenhæng er illustrative og tydeligt kan demonstrere det der skal læres: et synspunkt, en metode, et begreb, en genre; endvidere er de forsøgt udvalgt således at de ved indbyrdes konfrontation på forskellig måde kan belyse hinanden, f.eks. samme afsender og emne med forskellig adressat eller samme adressat og emne med forskellig afsender; 2) sekundærtekster, d. v. s. eksempler på andres analyse af primærteksters sprogbrug ud fra et mere eller mindre tydeligt kommunikationssynspunkt; sådanne sekundærtekster forekommer ofte i aviserne og det er her frugtbart at lade de studerende selv analysere primærteksterne og

så sammenligne med resultaterne fra sekundærteksterne; i denne forbindelse er det også naturligt at lade dem diskutere hvad man kan bruge en sådan "pragmatisk analyse" til. 3) teoretisk faglitteratur inden for en række forskellige videnskabelige discipliner (se p. 30); arbejdet med disse tekster består først og fremmest i at overveje og diskutere hvorledes synspunkter, begreber og metoder derfra kan appliceres på det vi laver; 4) opgaveark der direkte knytter sig til enkelte primærtekster med instruks om hvordan de skal bearbejdes og med en række vejledende spørgsmål; de kan dog også bestå af et udvalgt eksempelmateriale med kommentar og instruks. 5) forskellige typer illustrative ark med modeller, oversigter, citatsamlinger o. lign.

Ud over de aktiviteter som er nævnt ved de enkelte teksttyper kan følgende nævnes: 1) de studerende producerer selv (fiktive) primærtekster, som regel på grundlag af andre som de på forskellig vis omformer, oversætter, transponerer; dette danner grundlag for samtaler og diskussioner om hvad der er sket ved omformningen, hvilke problemer det medfører at gøre den slags, hvad der er forudsætningerne for at man overhovedet kan gøre det etc. Ved at anvende sådanne selvlavede tekster opnås at de studerende får aktualiseret og konkretiseret en række problemstillinger som det ellers ville være yderst vanskeligt at præsentere dem for på pædagogisk forsvarelig vis; 2) de studerende indsamler såvel primær- som sekundærtekster til brug i timerne og som grundlag for opgaver; de anmodes om selv at fremstille en antologi med dertil hørende kommentarer om hvad der er bemærkelsesværdigt ved de enkelte tekster. Det turde være indlysende at de studerende kan engagere sig betydeligt mere i et materiale de selv har fundet, fremfor i et der forelægges dem udefra; 3) de studerende løser almindelige skriftlige opgaver som de indbyrdes diskuterer, kritiserer og vurderer - med opmærksomheden særligt rettet mod principperne for og formålet med at lave sådanne opgaver; 4) de studerende foretager ekskursioner i "marken", d. v. s. går hen på en avis, et reklamebureau eller en fabrik og forsøget at få noget at vide om hvilke forestillinger man der gør sig om det sprog man anvender, og om kommunikationsproblemer i øvrigt; evt. indsamles et illustrativt materiale; 5) der fo-

retages en række illustrerende eksperimenter med de studerende som forsøgspersoner og læreren som forsøgsleder; eksperimenterne hentes fra den forhåndenværende videnskabelige litteratur; 6) de studerendes arbejde med såvel tekster som teoretiske problemstillinger foregår normalt i grupper evt. med efterfølgende plenumsdiskussion; i almindelighed indledes med et længere eller kortere oplæg fra læreren, under gruppearbejdet cirkulerer han mellem grupperne og deltager hvor det måtte være nødvendigt, og evt. afslutter han med at ridse principielle og generelle problemstillinger op på grundlag af det arbejde der er foregået; 7) med mellemrum foretages procesanalyse - såvel af forløbet af de studerendes egne kommunikations-situationer som af undervisningen som helhed.

V. Eksempler.

Til belysning af det foregående skal vi herefter give nogle eksempler på hvorledes nogle konkrete undervisningssituationer er forløbet. Da kurset på nuværende tidspunkt kun har løbet ca. to måneder vil de alle mere eller mindre have karakter af indledende øvelser. Fremfor at forelægge det i foredragsform ville vi have foretrukket at kunne præsentere stoffet i en skikkelse der i højere grad svarede til vores normale undervisningsform, men under de givne omstændigheder har det ikke været muligt.

Eksempel A: Brevet fra Laus (bilag A).

De aktiviteter der foregik omkring denne tekst kan deles op i en række momenter:

- 1) først igangsattes et gruppearbejde om teksten, hvor de studerende fik til opgave at indsætte den i den almindelige kommunikationsmodel, d.v.s. spørge om hvem afsenderen er, hvordan han er indrettet, hvad hans intention er, hvem hans adressat er, hvilke forestillinger afs. har om adressaten etc.;
- 2) umiddelbart efter at grupperne var begyndt at arbejde, igangsattes et eksperiment der havde til hensigt at demonstrere for dem at varierende baggrundsinformation medfører forskellig læseradfærd og -forståelse; de fire grupper fik udleveret sedler hvorpå der stod: "Er I sikre på at teksten er fra et barn?" (gruppe A), "Tek-

sten er ikke fra et barn." (gruppe B), "Teksten er med garanti fra et barn." (gruppe C); den fjerde gruppe (D) fik ingen ekstra information;

3) da gruppearbejdet havde været ca. en halv time aflagde grupperne rapport om hvad de havde gjort: gruppe A havde udelukkende beskæftiget sig med tekstens rent formelle træk, såsom stavfejl, skriftens udseende, ordforråd, tegnsætning etc. og var slet ikke nået frem til at behandle de oprindelige spørgsmål; de var ikke blevet enige om hvem afsenderen var; gruppe B aflagde en rapport hvor de tilsyneladende fuldstændig havde set bort fra den ekstra information de havde fået; da de blev gået lidt nærmere på klingen viste det sig at de - uden at gøre sig klart hvad det egentlig var de gjorde - havde behandlet teksten autonomt som en fiktiv tekst og helt havde undladt at overveje hvem den faktiske afs. og adressat kunne være, og hvad afs. intention med en sådan tekst kunne være når den nu ikke var fra Laus til hans farmor; gruppe C havde længe diskuteret om teksten virkelig var fra et barn, men tilsidst havde de dog besluttet at behandle den som om det var tilfældet og altså at tro på sedlens udsagn selv om det i den givne situation virkede meningsløst og overflødigt; gruppe D aflagde en almindelig rapport på grundlag af et arbejde med de oprindelige spørgsmål og havde på intet tidspunkt været i tvivl om afsenderens identitet og vederhæftighed;

4) disse rapporter gav anledning til en samtale om følgende emner: a) hvilken betydning har ens viden om afsender og adressat for arbejdet med og forståelsen af tekster, b) princippet om afsenderens vederhæftighed, c) hvad er en fiktiv tekst og hvorledes skal man forholde sig over for den, d) forskellige lag i tekstens udtryk som orienteringspunkter for vores forståelse;

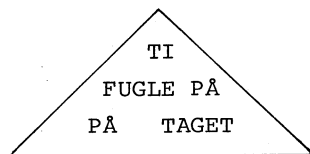
5) derefter fik alle til opgave at skrive et brev fra Laus' mor med samme adressat og i samme situation og anledning som Laus' brev og derpå sammenligne resultaterne med hans; opfatter man de faktorer som indgår i enhver kommunikationssituation som variable, kan man sige at eksperimentet gik ud på at variere en af dem og lade de øvrige være uforandrede; det viste sig at de breve der blev lavet var forbavsende ensartede.

6) dette gav anledning til en samtale om følgende emner: a) genrekonventioner, herunder forskellige konventionslag, b) hvad skal man forstå ved at et sprogligt udtryk er en kliche eller en floskel, er det en kliche for alle og i alle situationer, c) forholdet mellem individuel afsender og generel genrekonvention, d) det socialpsykologiske begreb "at tage en andens rolle" som en forudsætning for overhovedet at kunne kommunikere, e) indlærte typeforestillinger og skemaers betydning for tolkning og mistolkning af tekster;

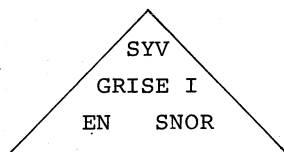
7) dette sidste punkt blev demonstreret ved følgende lille eksperiment¹⁸⁾: skjult for de tilstedeværende blev denne figur tegnet på tavlen:

derefter blev de en efter en, hurtigt efter hinanden, spurgt om hvad der stod; de første fjorten sagde: EN FUGL I HÅNDEN, først den femtende sagde det rigtige: EN FUGL I I HÅNDEN; så blev den følgende figur tegnet skjult for dem:

Alle kunne med det samme se at der her stod: TI FUGLE PÅ PÅ TAGET; tilsidst blev denne figur tegnet skjult for dem:

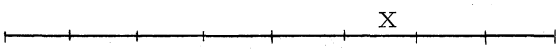
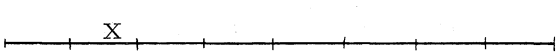
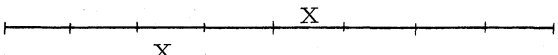
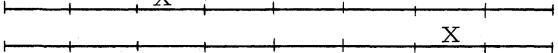

her tøvede alle før de turde svare hvad der stod, hermed var det tydeligt demonstreret at sådanne skematiske typeforestillinger eksisterede, at de var indlærte og kunne ændres ved nye erfaringer, og at de havde karakter af et beredskab der som forventninger styrede og evt. fejlstyrede vores forståelse af tekster.

Eksempel B: Brev til en ængstelig mormor (bilag B).

Teksten var den første overhovedet de studerende blev konfronteret med på kurset. Aktiviteterne omkring den kan opdeles i følgende momenter:

- 1) holdet inddelte sig i fem grupper på hver 5-6 medlemmer; ved et tilfælde kom grupperne A og D til at bestå af lutter drenge, mens B, C og E var blandede; i gruppe E sad desuden to nordmænd som overværede disse timer.
- 2) alle fik besked på at læse teksten en gang grundigt igennem og derefter straks og uden tøven afkrydse hver af følgende fem skalaer, svarende til hvad de mente om teksten og i hvilken grad de mente det:

god		dårlig
virkningsfuld		virkningsløs
tilladelig		utilladelig
farlig		ufarlig
interessant		uinteressant

(et kryds i den midterste kolonne betyder "både-og" eller "hverken-eller" f. eks. "god"- "dårlig"¹⁹); til slut skulle de angive køn, gruppe, og personnummer på skalaarket og aflevere det.

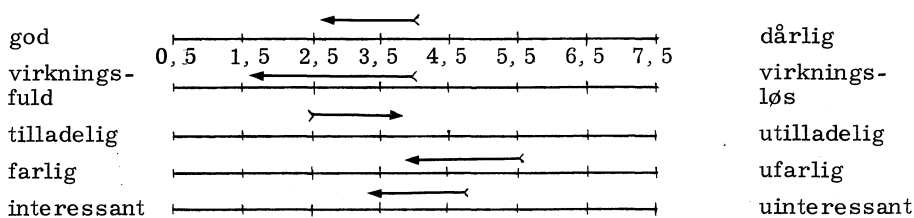
- 3) grupperne fik derefter til opgave at beskrive og analysere teksten ved hjælp af alle de redskaber som de måtte have erhvervet sig i gymnasiet og på introduktionssemestret; i hver gruppe blev der udnævnt en observatør der ikke skulle deltage i dette arbejde, men observere og notere hvorledes det forløb (da de fleste havde fulgt et gruppedynamikkursus ved studiets begyndelse var alle klar over hvad de skulle gøre); gruppearbejdet varede ca. en time;
- 4) alle fik derpå besked på igen at afkrydse de fem skalaer og aflevere skalaarket med angivelse af køn, gruppe og personnummer;
- 5) observatørerne aflagde nu rapport i hver sin gruppe og grupperne diskuterede på det grundlag hvorledes selve arbejdsprocessen var forløbet;
- 6) resten af tiden blev brugt til en plenumsdiskussion om resultatet

af arbejdet med teksten; generelt syntes man at teksten var dårlig både betragtet som brev og som reklame, og man havde her specielt haft opmærksomheden rettet mod det åbenbare "stilbrud" der var i teksten; diskussionen mandede ud i spørgsmålet om hvad man egentlig skulle forstå ved et dårligt brev eller en dårlig reklame og hvilke vurderingskriterier man evt. kunne opstille;

7) på baggrund af dette blev de studerende anmodet om til næste gang at fremstille dels et "normalt" brev med samme afsender og adressat i samme situation, dels en "normal" reklame for delta-ovne;

8) den følgende gang aflagde jeg en rapport om hvad man - med en række forbehold - kunne læse ud af eksperimentet med det semantiske differentiale²⁰⁾; her skal anføres et stærkt koncentreret sammen-
drag af denne rapport:

Ved at nummerere afsnittene på skalaerne med tallene fra 1 til 7 er det muligt at regne gennemsnit for besvarelserne ud, og man kan altså på grundlag af de gennemsnitlige tal før og efter gruppearbejdet aflæse udsvingets placering, størrelse og retning for både holdet som helhed, for de enkelte grupper og for de to køn. Som eksempel kan anføres besvarelsen fra gruppe C:

(Pilenes hale markerer gennemsnittet før gruppearbejdet, deres spids gennemsnittet efter gruppearbejdet).

Man kunne på forhånd forvente at skalaerne farlig-ufarlig og tilladelig-utilladelig var omvendt korrelerede, således at desto farligere man mente at teksten var desto mere utilladelig og omvendt; ligeledes at skalaerne virkningsfuld-virkningsløs og farlig-ufarlig var ligefremt korrelerede, så at jo mere virkningsfuld jo mere farlig og omvendt; besvarelserne bekræfter i det store og hele denne sammenhængs eksistens. De viste endvidere at holdet generelt havde anset teksten for mere farlig og utilladelig efter gruppearbejdet end før;

dette kan muligvis forklares ved at de under arbejdet med teksten har set hvor "snedigt" den i enkeltheder var indrettet. Derimod var der intet udsving for holdet som helhed på skalaen virkningsfuld-virkningsløs.

Resultaterne for de enkelte grupper viser at to af grupperne har anset teksten for både mere virkningsløs (og en af dem endvidere for mere ufarlig) og mere utilladelig efter arbejdet med den; den tilsyneladende mangel på logik kan naturligvis have mange årsager, men en nærliggende mulighed er at forklare den ved at der foreligger to betydningsvarianter af farlig og virkningsfuld: en gående på tekstens effekt på dem den er henvendt til: "de andre", og en gående på dens effekt på den der netop har analyseret den: "mig"; i så fald skulle disse to grupper have valgt den subjektive variant, mens de øvrige skulle have valgt den generaliserende.

Lignende problemer opstår ved tolkningen af besvarelserne for god-dårlig-skalaen; tre grupper har anset den for dårligere efter gruppearbejdet, en har ment at den er bedre og en uforandret; også her kan der være mange årsager til den forskellige reaktion, men en af dem kan være et forskelligt valg af betydningsvarianter. De tre grupper som har anset den for dårligere, kan have ment det i betydningen moralsk forkastelig (i så fald er der ligefrem korrelation med skalaen tilladelig-utilladelig, idet alle tre grupper også anser teksten for mere utilladelig efter gruppearbejdet) eller i æstetisk betydning, i begge tilfælde er der tale om normative varianter. Den gruppe som har anset den for bedre efter arbejdet med den, kan muligvis have ment det i betydningen "interessant (for mig)", altså en subjektiv variant (denne gruppe har som den eneste et kraftigt positivt udsving på skalaen interessant-uinteressant) eller i betydningen "effektiv", "virkningsfuld" (denne gruppe har ligeledes som den eneste et positivt udsving på skalaen virkningsfuld-virkningsløs).

Allerede af ovenstående fremgår det klart at der er sket en holdningsændring under arbejdet med teksten. Imidlertid viser resultaterne at ikke alle grupper har ændret holdning ligemeget; to af grupperne (B og C) har et relativt stort udsving på alle skalaerne med de tre øvrige grupper kun har små eller ingen udsving ved arbejdets afslutning. Denne forskel kunne se ud til at hænge sammen med

gruppernes sammensætning; i B og C var der både piger og drenge, i A og B var der kun drenge, og i E sad der nok både piger og drenge, men også to nordmænd. Den større bevægelighed i de to blandede grupper kan ikke forklares ved at pigerne generelt skulle være letbevægelige end drengene (hvad man jo i øvrigt godt kunne have forventet på grundlag af den viden man har om de almindelige kønsrollemønstre), idet det gennemsnitlige udsving for piger og drenge er identiske på fire af de fem skalaer. Det er da nærliggende at antage at variationen i udsving mellem de forskellige grupper hænger sammen med forskelle i det sociale klima og dermed i kommunikationen, således at forstå at der i de blandede grupper har været et bedre kommunikationsklima end i de to rene-drengegrupper og i den med nordmændene, og at dette klima har været medbestemmende for hvor påvirkelige medlemmerne har været til at ændre holdning i samme retning (observatørerne bekræftede disse antagelser om klima og kommunikation).

Regner man gennemsnittet ud på de fem skalaer for hhv. piger og drenge, viser der sig tydelige forskelle. Pigerne synes generelt at teksten er dårligere end drengene, men efter gruppearbejdet synes pigerne at den er blevet lidt bedre mens drengene synes den er blevet lidt dårligere. Dette modsat rettede udsving kan muligvis forklares ved at der hos drengene er en tendens til at foretrække en normativ variant og hos pigerne en tendens til at foretrække en subjektiv. Dette ville i så fald svare meget godt til at det positive udsving på skalaen interessant-uinteressant er fire gange større hos pigerne end hos drengene, idet netop denne skala i højere grad end de øvrige appellerer til et valg af en subjektiv variant og i ringere grad til et valg af en normativ. På skalaerne farlig-ufarlig, tilladelig-utilladelig var udsvingenes størrelse og retning det samme for de to køn, men pigerne anså generelt teksten for mere tilladelig og ufarlig end drengene. Sammenholder man dette med den i vort samfund almindeligt gældende opfattelse af reklametekster som fuldt tilladelige, kan man altså hos pigerne spore en tendens til at være konforme med disse vurderinger og hos drengene en tendens til at trodse dem; lignende tendenser kan måske ses i besvarelserne på god-dårlig skalaen, idet sådanne tekster i almindelighed anses for så værdiløse at

de ikke er værd at beskæftige sig alvorligt med - f.eks. videnskabeligt.

9) denne rapport gav anledning til samtaler om følgende emner: a) hvorledes kan man tænkes at verificere eller falsificere sådanne tolkninger, og hvilke krav kan man generelt stille til eksperimenter hvis resultaterne skal have videnskabelig gyldighed, b) efter hvilke kriterier kan man vurdere tekster, og er evt. nogen kriterier mere hensigtsmæssige end andre i vores specifikke situation, c) hvilken betydning har opdragelse og miljø for vores forståelse af tekster, d) hvad sker der med vores opfattelse af en tekst når vi har gennemarbejdet den;

10) derefter fortsatte arbejdet med den foreliggende tekst i grupperne; opgaven var at sammenligne sproget i den originale tekst med sproget i dem de selv havde produceret, at beskrive de forskellige kommunikationssituationer som teksterne indgik i, og prøve at finde ud af hvad afsenderen kunne tænkes at opnå ved at udforme sin tekst som han havde gjort;

11) til slut diskuteredes problemerne omkring reklamers mulige effekt, herunder hvorledes effekten afhang af modtagerholdningen.

Eksempel C. Analyse af kommunikationssituationen. (Bilag C og D).

1) Under lærerens ledelse udarbejdede holdet på tavlen en generel analyse af en kommunikationssituation, d.v.s. de lavede en liste over de faktorer der måtte være tilstede i enhver kommunikationssituation, og satte disse faktorer i relation til hinanden (bilag C).

Centralt i analysen placeredes ganske naturligt afsender og modtager og det ydre udtryk der var bærer af meddelelsen. Disse tre faktorer sås umiddelbart at være den centrale del af kommunikationssituationen, idet denne jo må defineres som en situation hvori to parter kommunikerer med hinanden. Men kommunikationen er altid del af en større situation der omfatter aspekter som har betydning for kommunikationens form og forløb, men som ikke er del deri; det gælder sådanne fænomener som parternes indbyrdes sociale relationer, tilstedeværelse eller ikke tilstedeværelse af andre mennesker, samt lokaliteten situationen er forankret i, dens udformning og sociale betydning for parterne, og situationens tidsaspekter. Særligt

interessante tilfælde får vi, når de to parter ikke befinder sig i samme lokalitet, som ved en telefonsamtale, og når de ikke er i umiddelbar tidsmæssig forbindelse med hinanden, som ved massekommunikation: radio, tv, avis, etc. Herved peges på tre væsentlige kommunikationsformer: 1) ansigt-til-ansigt kommunikation, 2) fjernkommunikation med begrænset modtagerantal og 3) massekommunikation. I situationen finder vi iøvrigt de faktorer der bestemmer kommunikationen som privat eller offentlig, personlig eller institutionel. Fjernkommunikation og massekommunikation peger på nødvendigheden af en eller anden form for fysisk bindeled mellem parter, noget der kan bære det ydre udtryk som i sin tur er bærer af meddelelsen. Altså må der anbringes et medium i analysemodellen.

Hermed havde man fundet de faktorer der i den endelige model (bilag C) befinder sig "uden for" parterne i kommunikationen. Hertil føjede sig en nærmere analyse af de fænomener der kunne iagttages i udtrykket og som dannede udgangspunkt for en tolkning af udtrykket: de anvendte fonemer eller grafemer, de anvendte ord, de anvendte syntaktiske former, den anvendte komposition; foruden de parasproglige fænomener: stemmeklang, pausering etc. og evt. illustrationer og personernes hele fremtræden. Til slut foretog vi en analyse af parternes psykologiske struktur i grove træk, med særligt henblik på de faktorer som synes at have betydning for kommunikationen og forståelsen af den enkelte meddelelse. Her var vi inde på et område hvor vores postulater ikke gav mulighed for direkte testning, men ved nærmere eftertanke blev vi klar over at det vi foretog her havde præcis samme status som analysen af de ydre faktorer. Vi analyserede blot de generelle fænomener som synes at optræde i og konstituere vores "intuitive" opfattelse af en kommunikationssituation og en kommunikerende person. Vi postulerede jo netop ikke bestemte holdninger, viden, evner etc. hos personerne, men sagde blot at i vores forståelse kunne vi differentiere mellem fænomener der benævnes på denne måde.

Der udsprang nu en længere diskussion om sprogets status: er sproget noget der befinder sig mellem de kommunikerende, noget der har fælles, eller befinder det sig hos hver af parterne, med de mu-

ligheder der ligger i denne opfattelse, for fejlagtig ind- og afkodning og pseudokommunikation. Diskussionen mandede ud i at man, vist nok til trods for at alle ikke var enige på dette punkt, vedtog at et sprog er et kodningssystem der beherskes af en sprogbruger, og er noget som han "har". Sproget har ingen eksistensform "mellem" sprogbrugerne. Dette stemmer med de misforståelser og problemer som vi alle oplever i forbindelse med kommunikation, men bevarer som et paradoks det forhold at kommunikation overhovedet kan komme i stand, eller et sprog indlæres. Dette førte til den opfattelse at den analyse vi havde lavet pegede mod en statisk situation. Den indebar ikke det dynamiske forløb og muligheden for at parterne ændrede hensigter eller ligefrem ændrede sprog undervejs, i et dialektisk forløb. Man enedes om at det der var frembragt her: kommunikationsmodellen, blot var en af de mange mulige, og at også denne kunne kritiseres og modificeres.

2) Som kontrol af forståelsen af den foregående analyse gav jeg følgende opgave: "Lav en liste over alle de betydninger af ordet medium du kan komme i tanker om!" Opgaven blev løst individuelt. Efter den individuelle opgaveløsning lavede vi en oversigt over de forskellige forslag på tavlen, og holdet søgte nu i fællesskab at systematisere forslagene og at bestemme hvilken betydning/hvilke betydninger der svarede til faktoren medium i analysen i kommunikations-situationen.

Under denne diskussion afsløredes det at vores opfattelse af ordet medium har massemedierne som model. Radio, tv, avis, ugeblad er de typiske medier, mens det er vanskeligere at godtage luft og luftbølger som medium, hvilket jo er nødvendigt hvis analysen af kommunikationssituationen skal have den hævdede generalitet. Endvidere er de fleste tilbøjelige til at søge den mest omfattende betydning af ordet, en betydning de gerne venter at finde i den oprindelige anvendelse af ordet. De ser altså bindeled eller formidlende/forbindende faktor som den egentlige betydning af ordet, og massemediet som den tekniske, afledede anvendelse. Det spiritistiske eller guddommelige medium skydes til side som et interessant, men marginalt fænomen.

Dette antyder hovedtendenserne i forslagene, men det er vanske-

ligt at antyde alle de afskygninger af specialstandpunkter som det er muligt at indtage. Disse specialstandpunkter gør det meget vanskeligt for diskussionsdeltagerne at føre diskussionen frem til en afklaring: man bliver ikke enige om den betydning ordet skal have. Man kan nok blive enige om at alle afskygningerne "eksisterer", men netop mangfoldigheden ses som en fejl ved ordet, og forsøg på at rette denne "fejl" stranded på at man ikke kan finde det sted hvorfra det bliver muligt at vælge en velafgrænset betydning.

Meget raffinerede studerende når frem til den erkendelse at udtryksparret medium-udtryk forholder sig til hinanden som form og substans, og at skellet er relativt: hvad der er udtryk i et analyse-niveau kan være medium i det næste. Sværte og papir er medium for bogstaver; bogstaver er medium for ord; papir, sværte, bogstaver, sætninger, billeder er medium for en avis; avisen som institution er medium for bestemte meddelelser, etc. En sådan relativitet synes dog at være vanskelig at operere med, som senere opgaver med at analysere konkrete meddelelser efter deres medium viser det.

3) en hovedvanskelighed ved mediumdiskussionen er at de studerende ikke er fortrolige med de faktiske anvendelser af ordet. Det er ikke en del af deres eget sprog. En anden hovedvanskelighed er deres uafklarede forhold til definitioner. Næste trin i forløbet er derfor at de får som hjemmeopgave at læse afsnittet om definition i Jon Espersen: Logik og argumenter, evt. suppleret med afsnittet om klassifikation og begrebsdannelse i Næss & Galtung: Metodelære (der benyttes som lærebog ved filosofikum). Den følgende gang udleveres et par ark med citater der belyser anvendelsen af ordet medium (bilag D). Dette ark skal så analyseres i lyset af den viden om definitioner der er indhentet hjemme.

- o -

Dette forløb peger på hvor komplekse problemer som må udredes samtidig. De studerende må analysere situationer med udpræget helhedspræg: alle elementer hænger sammen og bestemmer indbyrdes hinanden. Hvor man end tager fat, trækkes en hel række uafklarede problemer frem som foregriber senere trin, Det er umuligt at gå frem således at man tager et problem af gangen og klarer det

inden det næste præsenteres. De studerende må lære at gribe den komplekse situation og at analysere den ved successivt at fokusere på dele af helheden. Det vanskeliggør naturligvis forløbet yderligere at de studerende selv er en del af den situation som skal forstås, og at de samtidig med at de analyserer de problemer som forelægges dem udefra, må analysere deres egne uafklarede forudsætninger som hidtil har fungeret helt pænt og uproblematisk for dem. Det væsentlige i forløbet er altså at gøre disse ting problematiske og at forelægge begrebsmæssige redskaber der gør det muligt at tale om og udrede den problematiske situation. Hele første semester af kurset har dermed karakter af lingvistisk filosofikum, som skal danne forudsætningerne for de senere semestres mere omfattende arbejde med teorier og tekstmateriale.

VI. Noter.

- 1) Denne del af foredraget blev forelagt i en yderst summarisk form ved selve konferencen, på grund af den begrænsede tid der var til rådighed. Som støtte hertil uddeltes kladden til en leksikonartikel om pragmatik, se bilag D. Iøvrigt er denne del af foredraget i store træk identisk med indledningen til mit foredrag: Filologi - Pragmatik - Kommunikationsforskning. Om forholdet mellem sprogforskning og samfundsforskning. Selskab for Nordisk Filologi. 4. oktober 1969. I dette foredrag blev der ydermere givet en gennemgang af John Searles tanker om sproghandlinger og reference- og prædikatsfunktionerne. (Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge, 1969); af Roger Browns undersøgelser af sociale relationer som de afspejles i de europæiske tiltaleformer (Brown & Gilman: The Pronouns of Power and Solidarity. I: Sebeok (ed.): Style in Language. M.I.T. Press. 1961 og Roger Brown: Social Psychology. The Free Press. 1965. p. 51-100), samt Erving Goffmans analyse af interaktionssituationer (The presentation of Self in Everyday Life. 1956).
- 2) Wilhelm von Humboldt: Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaus. 1836. I: Werke Bd. 6, 1 Hæfte. Berlin 1907, p. 179-180.

- 3) Aage Henriksen: Om faget dansk. Rapport fra et seminar i Hanherred. Kritik nr. 12, 1969, p. 108-124. Hertil også Bo Hakon Jørgensen: Revolution og Tradition. Sammesteds. p. 125-131. Erik A. Nielsen: Kommunikationsvanskeligheder. Kritik nr. 13, 1970, p. 136-138. Mojens Løj & Niels Erik Wille: Om faget dansk. Sammesteds p. 120-135.
- 4) Gymnasieskolen nr. 1969,3 Jf. hertil Sven Møller Kristensen: Kommunikation og litteratur. Politikens kronik 22-4-1970 og Paul Nakskov: Opbrud. Meddelelser fra Dansklærerforeningen. 1970 nr. 1, p. 3-9 og Peter Harms Larsen: Dansk - et middel til kommunikation? Sammesteds p. 10-17.
- 5) Jf. definitionen og den korte historiske redegørelse for opkomsten og anvendelsen af betegnelsen i bilag F (p. 62).
- 6) Paul Diderichsen: Maal og Midler i Nutidens nordiske Filologi. 1946 (tr. i Helhed og struktur 1966).
- 7) Jf. Noam Chomsky: Language and Mind. Harcourt, Brave and World. 1968. og Noam Chomsky: Cartesian Linguistics Harper and Row. New York, 1966.
- 8) F. de Saussure: Course in General Linguistics. Edited by Charles Bally and Albert Sechehaye in collaboration with Albert Riedlinger. Trans. by Wade Baskin. 1959. p. 15-16.
- 9) Kenneth Burke: A Rhetoric of Motives. Prentice-Hall New York. 1950. p. 29-31. Jf. også diskussionen af autonomitænkningen i sprogvidenskaben i Peter Madsen: Ideolingvistik. NyS. nr. 1, 1970. p. 64-72. Hertil også Jan Anward: Litteratur och språk som objekt för vetenskap. Några kommentarer til Peter Madsens Ideolingvistik. Kritiska studier. 1970 nr. 1 og Jørgen K. Bukdahl: Ideologikritikkens dimensioner. Kritik nr. 14, 1970, p. 133.
- 10) Jf. Paul Diderichsen: Sprogsyn og sproglig opdragelse. Nyt Nordisk Forlag. 1968. og Noam Chomsky: Cartesian Linguistics. New York. 1966.
- 11) Noam Chomsky & George A. Miller: Introduction to the Formal Analysis of Natural Languages. I: Luce, Bush & Galanter: Handbook of Mathematical Psychology. Vol. II. 1963, p. 271.

- 12) John Searle: Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge University Press. 1969. p. 16.
- 13) Jf. dog Arne Næss: Interpretation and Preciseness. Oslo 1946 ff. og Arne Næss: Nogle elementære logiske emner. Oslo 1961 1961 (sv. overs. Empirisk semantik) hvor der gøres forsøg på at grundlægge en empirisk semantik. Dette forsøg har dog ikke givet anledning til større forskningsprojekter.
- 14) John Searle op.cit. p. 17.
- 15) "Tidens Tand saa ubarmhjertig løver/over Stokkersten saa raskt af Sted, / at omsundst vi ældre ofte prøver/ i dens Hør-telløv at vinde med." P. Sørensen-Fugholm: Samlede Digte, u.å. p. 9.
- 16) Roman Jakobson: Closing Statement: Linguistics and Poetics. I: Sebeok (ed.): Style in Language. M.I.T. Press. 1961. p. 377. (orig.: "Linguista sum; linguistici nihil a me alienum puto.")
- 17) Se herom f.eks. P. Harms Larsen: Dansk - et middel til kommunikation? Meddelelser fra Dansklærerforeningen, 1970.1.
- 18) Ideen til dette eksperiment er hentet fra M.L. Johnson Abercrombie: The anatomy of Judgement. An investigation into the processes of perception and reasoning. 1960. pp. 31-32 (Penguin udgave).
- 19) En fuldstændig redegørelse for det semantiske differentiale findes i Osgood m.fl.: The measurement of Meaning. Urbana: University og Illinois Press, 1957.
- 20) Da der på Odensemødet blev rejst en række indvendinger mod denne "læsning" skal følgende præciseres: - dette eksperiment var ikke - lige så lidt som de øvrige vi laver i timerne - et videnskabeligt eksperiment, der blev hverken etableret kontrolgrupper, foretaget kontrolforsøg, lavet beregninger over statistisk signifikans etc.; resultaterne har ingensomhelst videnskabelig beviskraft, hvilket tydelig blev gjort klart for de studerende inden rapporten blev givet. Derimod havde det stor pædagogisk effekt for så vidt som det satte en række vigtige problemer i relief i forbindelse med vore holdninger til og vores arbejde med tekster. De studerende kunne altså frit accepte-

re eller forkaste lærerens tydning af tallene og formålet var ikke at bevise noget for dem, men derimod at præsentere dem for en type af spørgeskemateknik som har vid anvendelse ved såvel psykologiske som marketingsundersøgelser (f.eks. af varemærkers virkning) og at fremprovokere en debat om en række væsentlige emner ved kursets begyndelse.

54 = bilag A

Kære farman

Tillykke på fødsels-
dagen jeg håber du
har det godt jeg har
det osse godt. jeg må
ikke komme ud det blæ-
ser og Regner. kommer
du snart ind til mig
så har jeg noget til
dig nu kan jeg ikke
mer.

Kærlig Helsen
Lars.

Brev til en ængstelig mormor ...!

Kære mormor...

Du lyder helt forfærdet over, at vi har taget børnene med op i det „Iskolde sommerhus“ så tidligt på året! Jamen, det er fordi, du ikke ved noget om den store nyhed: Vi har fået den mest vidunderlige varme heroppe med en konstant stuetemperatur på 22 grader!

Det skete fra den ene dag til den anden: Peter så i avisen, at man kunne få Delta el-ovn på prøve i 14 dage, og det satte fart i os! Samtidig fik vi at vide, at der ydes ikke mindre end fem års garanti — så vi valgte en Delta-fjel — en lang, smal ovn — til at anbringe under det store vindue, og et Deltapanel — kort og høj — til væggen ved spisekrogen.

Selv om Peter normalt har mange tommelfingre, tog det ham kun fem minutter at få ovnene anbragt på to skruer hver og sætte stikket til stikkontakten. Det var alt! Ingen installation af nogen art!

Og så kom det spændende, om det kunne varme huset op. Og jeg kan love dig, at det klarer Delta ovne som en mis!

Vi havde den dejligste varme helt ud i krogene i løbet af få timer, og så stillede vi termostaterne og trak alle sweaterne af børnene, som svedte, de stakler! Siden har vi ikke skænket temperaturen en tanke. Der er det gode ved Delta, at den har en grundeffect, som termostaten ikke kobler ud. Det giver rar jævn varme og opfanger råkulden fra vinduerne.

Tænk dig, at vi har døjet med kulden heroppe i flere år, og så løser vi hele problemet på en time og for en anskaffelsespris på under 300 kr.!

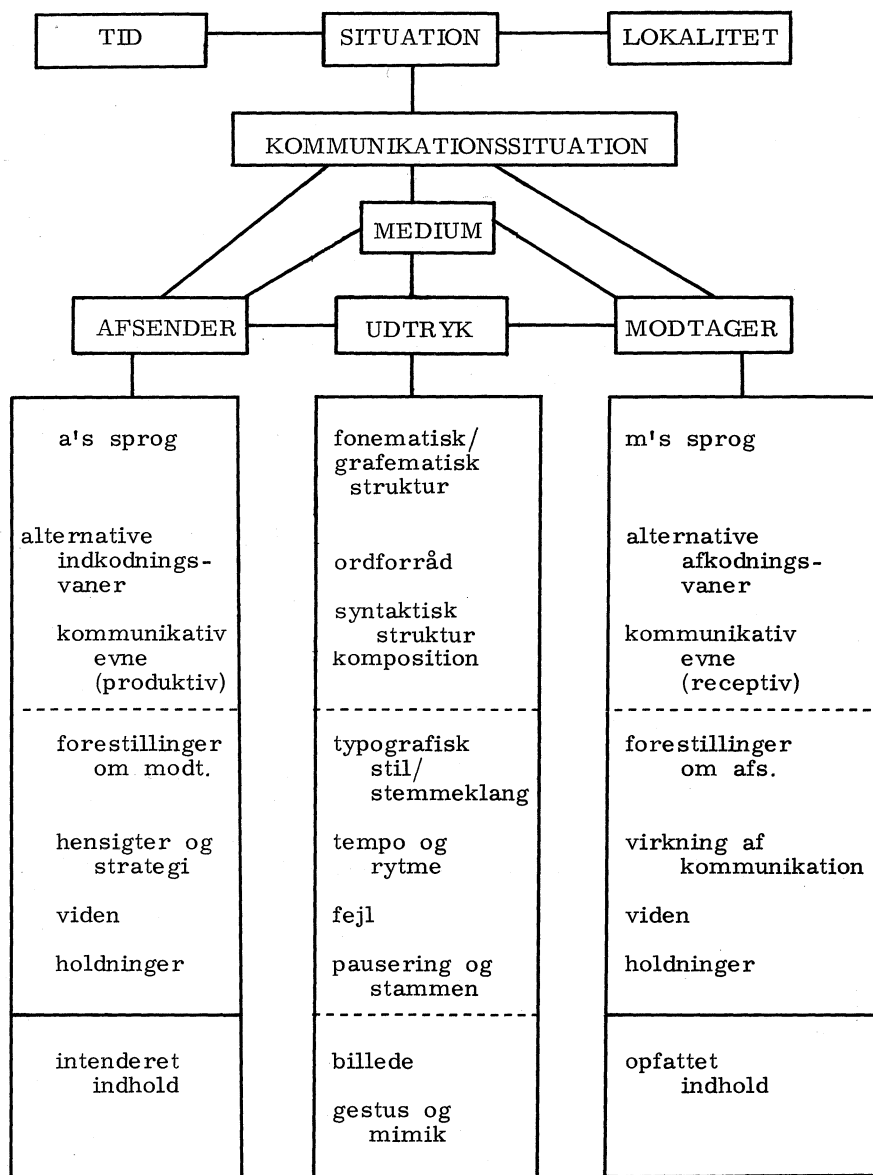
Når jeg har fortalt dig alt dette om Delta så indgående, lugter du måske lunt: Vi helmer ikke, før du selv prøver Delta ovnene i din lejlighed!!! Vi er enige om, at det vil være ideelt for dig! De er kønne, de er billige, de er nemme, og med den fine regulering er de også økonomiske i drift. Du kan få Delta i masser af modeller og størrelser, også en til dit modbydeligt kolde toilet! Og tænk, hvad du slipper for af arbejde og ærgrelser, når hele opvarmningen klares ved at dreje på en knap!

Foreløbig glæder vi os til at få dig herop i næste week-end — så kan du selv se og mærke, hvad moderne el-opvarmning vil sige!!!

Kærlig hilsen fra dine fire varme Delta-tilhængere.

PS. Peter har bestilt et tidsur. Det betyder, at Delta ovnene selv sætter sig i gang flere timer før vi ankommer! Er det ikke pragtfuldt???

BILAG C.

ANALYSEN AF KOMMUNIKATIONSSITUATIONEN

OM MEDIUM

Medium Df Ethvert redskab til overførelse af information; der kan enten være tale om et menneskeligt sanseorgan eller en kombination af sanser, eller et naturgivet eller menneskeskabt transmissionsmiddel. Ethvert medium er selektivt med hensyn til det materiale som kan overføres via det, således at "fremstillingen" i to forskellige medier aldrig er identiske.

John Parry: The Psychology of Human Communication. London 1967.

Medium Df Middel kvalitet, grad etc. (liggende mellem ekstremer eller absolut); formidlende substans gennem hvilken indtryk overføres til sanserne, f.eks. luft. (fig.) livsvilkår; redskab eller middel, som i by, through the medium of; medium of circulation: det som tjener som middel for økonomiske transaktioner, f.eks. mønter. Flydende stof som farvestoffer blandes op med, f.eks. olie eller vand. Person der hævder at have ultrafysisk perception eller som forkynder resultaterne af en sådan perception for andre.

The Concise Oxford Dictionary. 1949.

Definition av masskommunikation och massmedia.

Innan ytterligare synpunkter ges på masskommunikationernas betydelse, är det lämpligt att göra en distinktion mellan masskommunikation å ena sidan och massmedia å andra. En mer detaljerad definition av masskommunikation följer i kapitel 3. Med masskommunikation menas att meddelanden (budskap) överförs till en massa av individer ungefär samtidigt. Massan är sammansatt av individer som har olika samhällställning, utbildning, intressen och personliga egenskaper. Individerna er anonyma för sändaren av masskommunikation. Denne känner inte namnen på sina mottagare eller varje individs egenskaper. Masskommunikation betecknar dels en proces, dels meddelanden som uppträder i denne process. Massmedia är

bärare av masskommunikation. Begreppet avser de kanaler via vilka meddelandena framförs. De massmedia som vanligen nämns är radio, TV, dagstidningar, veckotidningar, fackpress och film.

Ibland definieras böcker som massmedia, ibland inte. Böcker fyller de flesta av kriterierna på bärare av masskommunikation. Livslängden hos masskommunikationer antas i regel vara kort. Tveksamheten huruvida böcker i strikt mening är massmedia sammanhänger av allt att döma med att många böcker är avsedda att intressera och engagera över längre tidsperioder än t ex tidningarna och etermedierna. Det förefaller här emellertid lämpligt att räkna böcker till massmedia.

Nowak, Carlman & Wärneryd: Masskommunikation och åsiktsförändringar. Stockholm 1968 p. 7.

Begreppet "kanal" kan ha åtminstone tre olika betydelser. En har att göra med vilka sinnesmodaliteter som engageras hos mottagaren och vilket symbolsystem som använts för överföringen av information. Man kan skilja mellan t ex auditiv, visuell och taktil kanal. Inom den visuella kanalen kan man särskilja t ex bildmässig och textmässig överföring. Denna dimension har alltså anknytning till de tekniska egenskaperna hos kanalen.

Till tekniska karakteristika hör också de definitioner av kanalen som görs inom den matematiska informationsteorien, där man talar om t ex kanalkapacitet. Sådanna dimensioner av kanalbegreppet ligger utanför vårt problemområde och behandlas inte här.

Den tredje betydelsen av kanal avser olika kategorier av informationsöverförande organ, t ex radio, TV, dagspress, populärpress, film, etc. Det är således fråga om olika massmedia, där man ibland skiljer mellan artskilda media (TV contra press) och enheter av samma medium (storstadspress contra landsortspress).

Nowak, Carlman & Wärneryd: Masskommunikation och åsiktsförändringar. Stockholm 1968. p. 133.

(Se også Nowak & Wärneryd: Kommunikation och påverkan. Stckh. 1969).

Bilag E.

Kursus i PRAGMATISK ANALYSE AF TEKSTER OG TEKSTARTER.
Københavns Universitet. (3 semestre. 2 timer ugtl.).

Studievejledning.

Formålet med denne linje er at indføre den studerende i studiet af sprogets rolle i det sociale samspil, herunder specielt hvorledes tekster og teksters udformning afhænger af meddelelsessituationens forskellige faktorer. Undervisningen skal give den studerende en kritisk holdning til sprogbrugen og sprogbrugens problemer. Materialet er nutidige danske tekster af enhver art, dog vil hovedvægten blive lagt på ikke-fiktive sprogbrugsformer, den såkaldte sagprosa.

Det centrale vil i hele kursets forløb være arbejdet med teksterne. Der bygges på viden og færdigheder som den studerende har tilegnet sig i introduktionssemesterets kurser i nydansk, tekstfortolkning og filologisk tekstlæsning. Analyseredskaber og synsmåder fra disse fag suppleres og anvendes i en tekstbeskrivelse der bl. a. tager hensyn til følgende faktorer:

- 1) Hvilket sprog teksten er skrevet på (hvilken bestemt social situation, social gruppe, geografisk region og tidsepoke sproget tilhører).
- 2) Hvilken tekstart den tilhører og i sin udformning er bestemt af (fx. officiel bekendtgørelse, skiltning, leder, reportage, bryllupssang, brugsanvisning, leksikonartikel, bøn annonce), herunder hvilken type af sproghandling teksten skal udføre (fx. ordre, bøn, hyldest, ansøgning, overtalelse, information, social kontakt).
- 3) Hvilke relationer der er mellem afsender og adressat (fx. sælger-køber, overordnet-underordnet, fagmand-lægmand, institution-borger, politiker-vælger, voksen-barn, digter-læser, venskab, ægteskab, kollegialitet), og hvilken social situation teksten iøvrigt indgår i (fx. konflikt, forhandling, politisk eller religiøst fællesskab).
- 4) Hvilken særlig udformning teksten har fået på grund af andre omstændigheder end 1) til 3) (fx. afsenderens uddannelse og baggrund, interesser og holdninger, hans forestillinger om adressatens beskaffenhed, emnet, formålet, mediet).

En tekstbehandling af denne art forudsætter et indblik i sociologiske, psykologiske og tekniske problemer i forbindelse med tekstbehandlingen og sprog anvendelsen. Den studerende vil derfor i kursets løb blive præsenteret for nogle af disse problemer, således at han får et indtryk af hvorledes andre end sprogforskere og litteraturforskere forholder sig til sproglig kommunikation. Hermed placeres tekstarbejdet i en større sammenhæng, både praktisk og teoretisk, og tekstanalysens arbejdsområde og problemfelt bliver skarpere belyst.

I begyndelsen af kurset gøres den studerende fortrolig med kommunikationsmodellens faktorer og relationerne mellem dem. Det sker gennem analyse af almindelige sprogbrugssituationer, gennem diskussion af velkendte betegnelser for tekstarter (genrer), og især gennem undersøgelse af en række udvalgte teksteksempler. Samtidig indføres den studerende i en række hermeneutiske grundproblemer. Til kommunikationsmodellens grundlæggende begreber føjes efterhånden en del andre, der alle er nødvendige ved den mere detaljerede beskrivelse af sprog som meddelelsesmiddel (fx. selektion, perspektiv og aspekt, filter, synonymitet, emotivt og deskriptivt sprog, abstraktion). Hertil kommer de redskaber, navnlig fra den syntaktiske analyse, der gør det muligt at beskrive komposition og fremstillingsform i de behandlede tekster.

Iagttagelse af forskelle og ligheder i det gennemgåede tekstmateriale fører frem til beskrivelsen af forskellige tekstarters (generers) særlige normer. Der vil her navnlig blive lagt vægt på at den studerende får lejlighed til at arbejde med de store og repræsentative grupper af sprogbrug (officielt, privat, fagligt, institutionelt, massekommunikation), men også den finere inddeling af disse områder vil blive taget op (fx. fagligt med videnskabeligt sprog, patentbeskrivelse, kagebog, procesbeskrivelse, litterær essayistik, popularisering etc.) Endelig vil man komme ind på blandingsformer, og på genrer hvis funktion er problematisk og omstridt (fx. finlitterære værker).

Kursets stofområde muliggør i særlig grad aktiviserende undervisningsformer: Kursets deltagere vil komme til at eksperimentere med teksters sprogbrug, fx. gennem omskrivninger fra en genre til en anden; de vil få lejlighed til selv at producere eksempler inden

for de behandlede teksttyper; og de vil blive opfordret til som supplement til de udvalgte tekster selv at ekscerpere et vist materiale. Desuden vil der under hele forløbet blive givet større eller mindre opgaver af såvel praktisk som teoretisk karakter.

Det må understreges at pragmatisk analyse ikke kan hvile på nogen fuldt udbygget og velgennemprøvet teori som den studerende bare kan overtage. Han må være indstillet på undervejs at overveje det teoretiske grundlag og på sammen med at andre deltagere at justere og udbygge det.

Bilag F.

PRAGMATIK: 1) Studiet af relationerne mellem et tegnsystem og de der producerer og/eller modtager tegn i overensstemmelse med dette system. Studiet omfatter tegnbrugens, specielt sprogbrugens sociologi, psykologi og historie.

2) Teori om tegnsystemer, der inddrager de sociale interaktionsprocesser som tegnanvendelsen er en del af, og som systemet regulerer og i det hele taget muliggør. Teorien anskuer tegnanvendelsen som formålsrettet handling i et dialektisk samspil med en række sproglige og ikke-sproglige sociale institutioner, således at den enkelte, konkrete handling kun kan forstås ud fra et sæt af sådanne institutioner, og disse kun som et system af handleformer.

P udgør en del af den generelle semiologi (tegnvidenskab) som iøvrigt omfatter studiet af tegnenes formelle struktur (syntaks) og af de betydningsformer som knyttes til de formelle strukturer (semantik). Grænsen mellem P og semantik er flydende, den svarer for en stor del til skellet mellem det der tilhører sprogsystemet og det som tilhører anvendelsen af sprogsystemet i den konkrete situation. Og da systemet etableres af sprogforskeren ved abstraktion fra de enkelte, konkrete sproganvendelsessituationer, kan det blive vanskeligt at afgøre på hvilken side af grænsen man befinder sig i den enkelte analyse.

Ved studiet af naturlige sprog omfatter P sprogpsykologi, sociolingvistik, og retorik, samt en del af socialpsykologien, og en del af kommunikationsteorien. P er iøvrigt en del af den generelle tolkningsteori (hermeneutik).

Termen P blev brugt første gang af Charles W. Morris i "Foundations of the Theory of Signs", 1938. Termen skulle give associationer til pragmatismens sprogfilosofi som den er blevet udviklet af Charles Sander Peirce (1839-1914), John Dewey (1859-1952), og George Herbert Mead (1893-1931). Med disse forskere knyttes også forbindelsen til social-psykologien og til teorierne som social interaktion som symbolsk interaktion. I hele denne tradition betones kommunikationens karakter af handling der er iagttagelig for andre, og bevidsthedens karakter af bevidsthed om handlemuligheder. Termen P blev senere taget op af bl. a. logikeren Rudolf Carnap, og den

er i 1960'erne blevet benyttet i forbindelse med en lang række psykologiske og sociologiske undersøgelser af sprogbrug og kommunikation, undersøgelser der særligt retter sig mod de handlendes hensigter og virkningerne af deres handlinger i kommunikationssituationen. Den polske filosof Adam Schaff har på et marxistisk grundlag fremhævet nødvendigheden af at inddrage de pragmatiske aspekter ved studiet af sprog, bl. a. med henvisning til Dewey, Morris, de Saussure og englænderen A. Gardiner. Han har iøvrigt betonet det dialektiske samspil mellem den ydre symbolanvendelse og bevidsthedsformerne. Den franske strukturelle semiologi har karakter af kritisk pragmatik, når den ikke begrænser sig til opstilling af semantiske systemer.

Pragmatisk analyse er analyse af enkelttekster, af et system af tekster, eller af et tegnsystem, med inddragelse af de pragmatiske aspekter af teksterne som tegn, og af systemet. Der arbejdes på en gang med analysen af den konkrete brugssituation og de abstrakte tekstlige, sproglige, sociale og psykiske systemer der ses som manifesterede heri.

N. E. W.

VII. Litteratur.

Den følgende litteraturliste er en oversigt over den litteratur der har tilknytning til Pragmatik og Pragmatisk Analyse. Listen er langt fra fuldstændig. Den er udarbejdet som hjælp for lærerne i Pragmatisk Analyse. Den indeholder fortrinsvis introduktioner, oversigtsværker og artikelantologier, samt værker der behandler forskellige aspekter af dansk sprog og sprogbrug i det tyvende århundrede. Listen udleveres ikke til de studerende under førstedelskurset, idet erfaringen synes at vise at sådanne uoverskuelige litteraturlister virker mere forvirrende end støttende. I kursets løb henviser vi blot til de værker der knytter sig til de problemer der aktuelt arbejdes med. Efter kurset skulle litteraturlisten derimod kunne støtte et videre arbejde med problemerne på egen hånd.

A. Almindelige fremstillinger.

- José Luis Aranguren: Kommunikationssociologi. Stockh. 1969. (Overs. fra spansk; en dansk overs. udkommer muligvis 1970).
- Max Black: The Labyrinth of Language. Mentor Books. 1968. (Meget fin oversigt over det 20. årh.s sprogfilosofi med særlig vægt på semantiske problemer. Dansk overs. udkommer muligvis 1971).
- Borgstrøm: Almen sprogvidenskab. Oslo 1964.
- "- Innføring i sprogvidenskab. Oslo 1958.
- Roger Brown: Words and Things. An introduction to language. The Free Press. 1959. (En letlæst oversigt over problemer i sprogfilosofi og sprogpsykologi, med et enkelt kapitel om overtalelse og propaganda).
- John B. Carroll: Language and Thought. Prentice-Hall. 1964. (Kort introduktion til sprogpsykologi).
- Paul Diderichsen: Sprogsyn og sproglig opdragelse. 1968.
- J. -B. Fages: Hva er strukturalisme? Gyldendal Norsk Forlag. 1969. (En letlæst, men desværre dårligt oversat introduktion til den franske strukturelle semiologi).
- Erik Hansen & Harald Steensig: Dansk er mange ting. Gjellerup. 1968.

- S. I. Hayakawa: Language in Thought and Action. 1949. (Udsprunget af den såkaldte "General Semantics"-skole der ligesom pragmatikken og pragmatisk analyse beskæftiger sig med sprogets rolle i samfundet og med mulighederne for at skabe forbedrede kommunikationsvilkår for den enkelte. Skolens (og Hayakawas) forestillinger om sproget og dets muligheder er nok spændende, men ikke altid helt realistiske, og de muligheder der er for at misbruge "General Semantics" til fordel for en amerikansk liberalistisk demokratiisme kræver en vis forsigtighed af læseren. Svensk overs. Vårt språk och vår värld. 1952).
- R. W. Langacker: Language and its Structure. Some fundamental Linguistic Concepts. Harcourt, Brace and World. 1968. (En behagelig introduktion til lingvistisk tænkning, med en stærk bias mod transformationsgrammatik, uden at dette giver sig udslag i lange formelrækker).
- John Lyons: Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge University Press. 1969. (Som den foregående bog en indføring i den lingvistiske tænkning, men både rigere og mere solidt. Dette er den bedste indføring af nyere dato i hele det område som lingvistikken behandler).
- Bertil Malmberg: Språket och människan. 1964. (dansk overs. Sproget og mennesket).
- "- Nya vägar inom språkforskningen. 1959.
- George A. Miller: Language and Communication. 1951. (En introduktion til sprogpsykologi og kommunikationsforskning).
- Ragnar Rommetveit: Words, Meanings and Messages. Theory and Experiments in Psycholinguistics. Universitetsforlaget, Oslo. 1968. (Kan anvendes både som almen introduktion, og som speciel introduktion til sprogpsykologi. På det sidste felt overgår den af ingen anden bog).
- F. de Saussure: Cours de linguistique generale. 1915. (Eng. overs. Course in General Linguistics. Sv. overs. Kurs i allmän lingvistik. 1969).
- Hans Jørgen Schjødt: Dansk sprog og stil. Gyldendal. 1965.
- "- Kommunikation og litteratur. Gyldendal. 1967.
- Bengt Sigurd: Språkstruktur. Den moderna språkforskningens metoder och problemställningar. Stockh. 1967.

B. Grammatik og syntaks.

a. Alment.

J. Lyons: Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge University Press. 1968.

Noam Chomsky: Syntactic Structures. 1956.

-"- Aspects of the Theory of Syntax. 1961.

-"- Language and Mind. 1968.

Revzin: Models of Language. Methuen & Co. London. 1966 (overs. fra russisk).

Otto Jespersen: Language, its Nature, Development and Origin. 1922.

-"- The Philosophy of Grammar. 1924.

b. Dansk.

Viggo Brøndal: Ordklasserne. Studier over de sproglige Kategorier. 1928.

Paul Diderichsen: Elementær dansk Grammatik. 1946.

Aage Hansen: Sætningen og dens led i moderne Dansk. 1933.

-"- Vort vanskelige Sprog. 1961.

-"- Sprog i Sproget. 1964.

-"- Moderne Dansk I-III. 1967.

Erik Hansen: Sprogiagttagelse. 1964.

-"- Sprogets Mekanisme. 1968.

Hohwy: Sætningsbygningsproblemer. Nyt Nordisk Forlag. 1969.

Kristian Mikkelsen: Dansk Ordføjningslære. 1911.

H.G. Wiwel: Synspunkter paa dansk Sproglære. 1901.

C. Semantik.

William P. Alston: Philosophy of Language. Prentice-Hall. 1963.

Andersson & Furberg: Språk och påverkan. Om argumentationens semantik. Aldus/Bonniers. Stockh. 1966. (dansk overs. Sprog og påvirkning. 1969).

Roger Brown: Words and Things. The Free Press. 1959.

-"- Social Psychology. The Free Press. 1965 (især Part II og Part III).

Niels Egmont Christensen: On the Nature of Meanings. 1965.

-"- Moderne filosofisk semantik. I: Stybe (ed.): Vor tids filosofi. 1961.

- Paul Diderichsen: Semantiske problemer i logik og lingvistik. I. Helhed og struktur. 1966.
- "- Sproget - Virkeligheden - Fantasien. I: Sproget - Virkeligheden - Fantasien. 1964.
- Greimas: Semantique Structurale: Recherche de methode. 1966.
- Katz & Fodor: The Structure of a Semantic Theory. I: The Structure of Language. Readings in the Philosophy of Language. 1964.
- Poul Levin: Semantik. Nyt Nordisk Forlag. 1968.
- Ogden & Richards. The Meaning of Meaning. A Study of the influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism. London, 1923.
- Hans Regnell: Semantik. Filosofiska och språkvetenskapliga grundfrågor inom betydellesläran. Lund, 1958.
- Ragnar Rommetveit: Words, Meanings and Messages. Oslo. 1968.
- W. V. O. Quine: Word and Object. M. I. T. Press. 1960.
- Bertrand Russell: An Inquiry into Meaning and Truth. 1940.
- Adam Schaff: Introduktion till semantikken. Bo Cavefors 1967 (polsk orig. 1960).
- "- Sprache und Erkenntnis. Wien, Europa Verlag. 1964 (polsk orig. 1964).
- John Searle: Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge, 1969.
- Stephen Ullman: The Principles of Semantics. 1957.
- "- Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. 1962.

D. Sprogfilosofi.

- J. L. Austin: How to do Things With Words. Oxford. 1962.
- "- Philosophical Papers. Oxford. 1961.
- A. J. Ayer: Language, Truth and Logic. London. 1936, 1946.
- Max Blanck: Language and Philosophy. Cornell University Press 1949.
- "- Models and Metaphors. Cornell University Press. 1962.
- Karl Bühler: Sprachtheorie. Jena. 1934.
- Ernst Cassirer: Philosophie der symbolischen Formen. I-III 1923ff.
- "- An Essay on Man. 1944. (dansk overs. Et essay om mennesket Kbh. 1965).

- W. B. Gallie: Peirce and Pragmatism. New York, Dover, 1966.
- Justus Hartnack: Wittgenstein og den moderne filosofi. 1965.
- L. Hjelmslev: Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse. 1943. 1966.
- Suzanne K. Langer: Philosophy in a New Key. 1942. (dansk overs. Menneske og symbol. 1969).
- Merleau-Ponty: Tegn. Udvalgte Essays. Rhodos. 1969.
- Ch. W. Morris: Foundation of the Theory of Signs. 1938.
- "- Signs, Language and Behavior. 1946.
- B. Lee Whorf: Language, Thought and Reality. M. I. T. Press. 1956.
- Ludwig Wittgenstein: Tractatus Logico-Philosophicus. 1921.
- "- Philosophical Investigations. 1953.
- Von Wright: Logik, filosofi och språk. 1957, 1965.
- Peter Zinkernagel: Omverdensproblemet. 1957 (eng. overs. Conditions for Description, 1962.)
- Antologier:
- Caton (ed.): Philosophy and Ordinary Language. 1963.
- Linsky (ed.): Semantics and the Philosophy of Language. 1952.
- Katz & Fodor (ed.): The Structure of Language. 1964.
- E. Stilistik, retorik og tolkningsteori.
- Ulla Albeck: Stilistik. 1939, 1961.
- Babilas: Interpretation und Tradition. 1961.
- K. Bruun-Rasmussen: Mundtlig fremstilling. Retorik, 1969.
- Kenneth Burke: A Rhetoric of Motives. 1950.
- Enkvist, Spencer & Gregory: Linguistics and Style. 1967.
- Hans-Georg Gadamar: Wahrheit und Methode. 1960.
- Gunnar Hansson m. fl.: Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder. 1966.
- E. D. Hirsch: Validity in Interpretation. Yale University Press. 1967.
- George Kennedy: The art of Persuasion in Greece. 1963.
- H. Lausberg: Handbuch der literarischen Rhetorik I-III. 1960.
- "- Elemente der literarischen Rhetorik. 1963.
- Palmer: Hermeneutics. 1969.
- Sebeok (ed.): Style in Language. M. I. T. Press 1961.

F. Propaganda og overtalelseteknik.

- J. A. C. Brown: Techniques of Persuasion. Penguin. 1963.
 Gunnar Frederiksson: Det politiska språket. 1962, 1969.
 Nowak & Wärneryd: Kommunikation och påverkan. 1969.
 Nowak, Carlman & Wärneryd: Masskommunikation och åsiktsförändringar. 1966. 1968.

G. Logik og argumentation.

- Irving M. Copi: Introduction to Logic. Collier-MacMillan 1961.
 Jon Espersen: Logik og argumenter. Hans Reitzel, 1969.
 Helmuth Hansen: At argumentere rigtigt. Munksgaard. 1963.
 Justus Hartnack: Logik, klassisk og moderne. Gyldendal 1966.
 Jørgen Jørgensen: Indledning til logikken og metodelæren. 1942.
 Chr. Koch: Logik. Munksgaard, 1968.
 W. & M. Kneale: The Development of Logic. Oxford 1962, 1966
 (Historisk fremstilling af formel og uformel logik. ca. 750 s.)
 Arne Næss: Interpretation and Preciseness. Oslo 1946 ff.
 -"- Nogle elementære logiske emner. Oslo 1961.
 -"- Logik og metodelære. Oslo 1966.
 Arne Næss & Johan Galtung: Metodelære. 1960, 1969.
 St. Toulmin: The Uses of Argument. Cambridge. 1957.
 P.F. Strawson: Introduction to Logical Theory. 1952.
 -"- Individuals. 1969.
 Peter Wessel Zapffe: Den logiske sandkasse. Oslo, 1966.

H. Sprogsfærer.

- Jørgen Bang: Om at bruge fremmedord. 1962.
 -"- De svære ord. 1965.
 -"- Et ord er et ord. 1967.
 -"- Som man søger. 1969.
 Kaj Bom: Dansk i dag. 1955.
 -"- Slangordbogen. Politikens Forlag. 1962.
 G. V. Th. Borries: Vejledning i Teknikken ved Udarbejdelsen og Udgivelsen af Videnskabelige Arbejder. 1941.
 Clausen: Avisen som historisk kilde. Inst. for Presseforskning.
 Sven Clausen: Talernes Præg. I: Den danske Rigsdag 1849-1949.

Jens Enner: Hvad Handelsbreve angaar. 1937.

W.E. von Eyben: Juridisk Stil og Sprogbrug. Særtryk af Juridisk Grundbog. 1967.

Gunner Fog: Blanketter og breve.

C. G. Hansen & S. A. Hansen: Kontorarbejder. Danske Handelsbreve. og Blanketter.

E. C. Hansen & K. Møller Hansen: Dansk Handelskorrespondance.

Erik Hansen: Reklamesprog. Hans Reitzel, 1965. 1970.

Åkjær Hansen & Gaunt: Det danske reklamesprog.

Helge Jensen: Journalistik. Talent og håndværk.

Jan Kobbernagel: Juridisk og merkantil sprogbrug. En hjælpebog for korrespondenter. 1963, 1969.

J. A. Melchior: Pressen og Sproget. Nogle strøttanker. Berlingske Pressebibliotek. 1959.

Kristian Nyrop: Ordenes Liv I-IV, 1901-34.

Alf Ross: Om ret og retfærdighed. En indførelse i den analytiske retsfilosofi. Nyt Nordisk Forlag. 1966 (især kap. I og Kap. III-V).

Hans Jørgen Schiødt: Dansk Sagprosa. Gyldendal 1969.

Peter Skautrup: Det danske sprogs historie. IV, 1968.

Vor tids Skik og Brug. Politikens Forlag, 1967.

J. Indholdsanalyse.

B. Berelsen: Content Analysis. I: The Handbook of Social Psychology. Vol. I. 1954.

Osgood, Suci & Tannebaum: The Measurement of Meaning, 1957.

I. de Sola Pool (ed.): Trends in Content Analysis, 1959.

Ole R. Holsti: Content Analysis for the Social Sciences and Humanities. Addison-Wesley Publish. Co., Mass., 1969.

K. Historisk metode.

H. P. Clausen: Hvad er historie? Berlingske Leksikonbibl. 1963.

Ottar Dahl: Grunntrekk i historieforskningens metodelære. Universitetsforlaget. Oslo. 1967.

Kr. Erslev: Historisk Teknik. 1926^{II}

Rolf Torstendahl: Historia som vetenskap. Introduktion till historieforskningen. Stockh. 1966.

Historisk metode i forskning og undervisning. Foredrag holdt på den nordiske fagkonference om historisk metodelære i Århus 20-24. juni 1965.

L. Sociologi, socialpsykologi og interaktionsanalyse.

Allardt & Littunen: Sociologi. Stockh. 1962.

Vilhelm Aubert: Sosiologi. Oslo, 1964.

-"- Det skjulte samfunn. Oslo, 1969.

Peter L. Berger: Invitasjon til Sosiologi. Et Humanistisk Perspektiv. Oslo. 1963. (eng. orig. Invitation to Sociology. 1963).

Roger Brown: Social Psychology. The Free Press. 1965.

David Braybrooke (ed.): Philosophical Problems of The Social Sciences. Collier-Macmillan. 1965.

Kenneth Burke: Permanence and Change. 1937.

-"- A Grammar of Motives. 1946.

-"- A Rhetoric of Motives. 1950.

Hugh Dalziel Duncan: Communication and Social Order. 1962.

-"- Symbols in Society. 1968.

-"- Symbols and Social Theory. 1969.

Festinger & Katz: Research Methods in the Behavioral Sciences. Holt, Rinehart & Winston. New York. 1953.

Irving Goffman: The Presentation of Self in Everyday Life. 1956.

-"- Encounters. Two Studies in the Sociology of Interaction. 1961.

-"- Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. 1961.

(Dansk overs. Menneske og anstalt).

-"- Behavior in Public Places. Notes on the Social Organization of Gatherings. 1963.

-"- Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity. 1963.

-"- Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behavior. 1967.

Jürgen Habermas: Erkenntnis und Interesse. 1968.

-"- Vitenskap som ideologi. Oslo. 1969. (tysk orig. Technik und Wissenschaft als "Ideologie". 1968.)

- Joachim Israel: Socialpsykologi. Stockh. 1963.
- "- Fremmedgørelse fra Marx til moderne sociologi. Rhodos. 1969.
- Jones & Gerard: Foundations of Social Psychology. John Wiley and Sons. 1967.
- Karl Marx: Økonomi og filosofi. Gyldendal. 1962.
- George Herbert Mead: Mind, Self and Society. 1936.
- Strauss (ed.): George Herbert Mead on Social Psychology. 1965.
- Maurice Natanson (ed.): Philosophy of the Social Sciences. Random House. 1963.
- Karen Helveg Petersen: Værdifrihedsproblematikken i samfundsvidenskaberne. Studenterrådet. Århus. 1969.
- M. Sherif & C.W. Sherif: Social Psychology. Harper & Row. 1969.
- Sigurd Skirbek: Den samfunnsvitenskapelige tenkemåte. Et innlegg om selvforståelse i sosiologisk og psykologisk litteratur. Gyldendal. 1968.
- Hans Skjervheim: Vitskapen om mennesket og den filosofiske refleksjon. Oslo. 1964.
- "- Det liberale dilemma og andre essays. Oslo 1968.
- Niels Thomsen: Partipressen.
- Watzlawick, Beavin & Jackson: The Pragmatics of Human Communication. A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes. London. 1969.
- Peter Winch: The Idea of a Social Science and its relation to Philosophy. 1959.
- M. Sprogpsykologi og sprogsociologi.
- W. Bright (ed.): Sociolinguistics.
- Bruner m.fl.: A Study of Thinking. 1956. (Med et appendix af Roger Brown om sprog og tænkning).
- Joshua Fisher (ed.): Readings in the Sociology of Language. 1968.
- Paul Henle (ed.): Language, Thought and Culture.
- Jakobovits & Miron (ed.): Readings in the Psychology of Language. 1963.
- George A. Miller: The Psychology of Communication. Seven Essays. 1966.
- Oldfield & Marshall (ed.): Language. Penguin.

John Parry: The Psychology of Human Communication. London, 1967.

J. Piaget: The Language and Thought of the Child. 1924.

-"- Barnets psykiske udvikling. Hans Reitzel. 1969.

Ragnar Rommetveit: Words, Meanings and Messages. Oslo, 1968.

Sol Saporta (ed.): Psycholinguistics. A Book of Readings. New York. 1961.

A. G. Smith (ed.): Communication and Culture. Readings in the Codes of Human Interaction. New York. 1966.

Lev Vygotsky: Thought and Language. M. I. T. Press. 1962. (Russisk orig. 1934).

Diskussion efter Niels Erik Wille og Peter Harms Larsens Introduktion til pragmatik og pragmatisk analyse.

Haastrup: Trak en linie fra den antikke retoriske teori til pragmatikken. For retorikken har man i antikken en kommunikationsmodel, hvor der er taget højde for modtageren, medens i den antikke teori om digtekunsten modtageren IKKE er taget med.

Ringgaard: Spurgte om gloserne god-dårlig, farlig-ufarlig, tilladelig-utilladelig (fx. tilladelig efter loven eller efter etikken) i differetialet var definerede for studenterne. Hvis de er udefinerede, kan det være forklaringen på, at man ikke kan vurdere svarene.

Harms svar: Pointen er at begrebene er vage og udefinerede. Hypotesen om betydningsvarianter var, at man kunne sige at nogle mennesker valgte den ene og andre valgte den anden. Kønsrollerne viste sig at spille ind: pigerne valgte den subjektive variant, medens drenge valgte den objektive eller generaliserende. I og med at man fastlagde aspektet af de forskellige gloser, ville man få mindre ud af det i den pædagogiske situation. Formålet var at demonstrere en teknik, ikke at bevise noget.

Niels Åge Nielsen: Nævnte det psykologiske eksperiment med to lige lange linier, der kun tilsyneladende er forskellige af længde. Under forsøg med forskellige grupper, som diskuterede længden, har man indsmuglet personer, som skulle argumentere for den FORKORTE løsning. Spurgte om man havde overvejet noget lignende i forbindelse med diskussion af argumentationen i fx. politisk sprog ved pragmatisk analyse.

Harms svar: Det er indgået i overvejelserne. Man vil i undervisningssituationen prøve at rokke elevernes normale sikkerhed over for omverdenen som basis for at bygge større bevidsthed op om, hvad der foregår.

Karker: Ønskede nærmere redegørelse for, hvorfor teksten om elovne var opfattet som dårlig; var det det genremæssige eller udførelsen? K. fandt teksten festlig til et vist punkt. Den havde en vis "grundeffekt".

Harms: Svarede ved at referere diskussionen fra gruppearbejdet. Man var der enig om, at det både var et dårligt brev og en dårlig reklame, men beskæftigede sig mest med stilbruddet, uden at spekulere over hvorfor forfatteren havde valgt at gøre det på den måde, hvilket er mere interessant end om man synes det er god eller dårlig reklame. Deltagerne mente ikke at udfyldningen af skalerne kom til at påvirke diskussionen; de havde ikke tænkt i polære modsætninger.

Teleman: Om forholdene i Sverige: Vi er begyndt at arbejde med sagprosa i vidt omfang. Er gået usprogligt til veje, så det ligner det man er gået i gang med i Danmark. Emnet er besværligt i mange henseender; det kræver meget af læreren, for at diskussionen ikke skal løbe ud i sandet. Der kræves også meget af eleverne, men

de har ingen forudsætninger for diskussioner af den art, som er involveret, så lærerne må foruden at være sprogfolk også være kyn-dige indenfor økonomi, psykologi, sociologi. - Et andet problem er, at diskussionerne let flyder ud; studenterne bliver ivrige, og det er umuligt at standse dem. Det er et spørgsmål, om man har råd til det inden for studieordningens rammer, når man skal nå igennem stoffet. Det sidste hænger også sammen med problemet om bedøm-melse; det er meget vanskeligt at vurdere studenternes fremgang og præstationer.

Wille svar: Er en nordisk filolog kompetent til at undervise i et em-ne af denne art? Han har arbejdet med litterære tekster og sprog-teoretiske værker, har et vist kendskab til stævninger, opkrævninger og aviser; men når det kommer til specielle fagområder, må han sige stop. Det peger i retning af, at man kun kan tage generelle problemer op, og litteraturen. Uddannelsen fastholdes i et gammel-dags adfærdsmønster. Man kunne tænke sig, at man i fremtiden spe-cialuddannede sprogfolk til at tage sig af bestemte sprogområder, hvor de også må sætte sig ind i de saglige problemer. Man må ud-danne sig videre. Vor uddannelse er et handicap! - En ting der dog gør dette handicap til noget værdifuldt, er at det sætter os på lige fod med vore elever; hidtil har man bibragt studenterne den viden man selv har fået, i stedet for at lære dem selv at indhente ny vi-den. Her (i pragmatikken) står man i den situation, at indhenten af ny viden foregår parallelt og i samme facon.

Iver Kjær: Svært at forstå pointen med de upræcise formuleringer god-dårlig o. s. v. i differentialet; mener ikke de siger meget om tek-sten, eller hvordan den opfattes.

Harms svar: I det daglige bruger vi også disse begreber upræcist og forstår dog hinanden; vi får sagt noget om forholdet mellem perso-ner og teksten, og det er det som interesserer. Alle der søger at beskrive forhold mellem mennesker ER upræcise i vores sprog.

Kjær: Jeg synes I gør det unødvendig upræcist.

Steensig: Teksten testes ikke kun gennem det nævnte differentiale. Der er også gruppearbejde; gennem samtale får man en opfattelse af personernes tekstforståelse og holdning.

Togeby: Påtalte at der ligesom er to ubekendte i ligningen; det er først når man får grundlæggende undersøgelser, hvor man prøver at holde den ene konstant, at man kan sige noget som helst i ret-ning af konklusion.

Harms: Det kommer an på hvilke krav man stiller til konklusionen.

Togeby: Henviste til engelske undersøgelser på grundlag af masser af mennesker og masser af ord, hvor man opnår en statistisk sik-kerhed man kan bruge i de næste undersøgelser; der kan det byg-ges op, så der kommer flere kontrollerbare størrelser.

Harms: Slog igen fast, at det ikke drejede sig om et videnskabeligt eksperiment, men en demonstration der skulle chokere, så deltagerne kunne tage de holdninger op, som de normalt gik rundt og anvendte. Metoden har vist sig praktisk brugbar, deltagerne reagerede positivt på hypoteserne, det optog dem som et problem de kunne tage højde for.

Wille: Problemet er at studenterne er desorienterede om hvad de skal tage fat på. De har en masse viden om sprog og kommunikation; for os gælder det om at få dem til at gå et skridt ved siden af sig selv og se hvad det er de gør. Forsøgsopstillingen med det semantiske differential er en helt anden end en videnskabelig forsøgsopstilling, hvor man vil få folk til at afsløre sig, så man kan bruge materialet i en større sammenhæng. Her er situationen derimod en anden; folk skal bringes til at forholde sig til noget, og derefter fortæller man dem resultatet af hvad der er sket og får dem til at diskutere det igennem for at få dem til at forstå, hvad det var de gjorde da de satte deres streger. Situationen er kompliceret; man har bare gjort små snit ind i den, men i et langt undervisningsforløb kan man komme nogenlunde rundt i de særlige problemer der er forbundet med kommunikation og sprog.

Viggo Sørensen: Hvis undervisningen skal give andet end en pædagogisk situation, må man imødesee en teoridannelse af en eller anden art på grundlag af arbejdet. Stillede spørgsmål angående arten af begreberne inden for en sådan teoridannelse.

Wille svar: Teoridannelsen er hele tiden på vej. Man har etableret forskellige modeller. Vil ikke lave psykologi eller sociologi; hidtil har hvert fag været i gang med at rendyrke det, der ikke falder ind under andre fagområder og er i fare for at løbe fra hinanden. Vores problem falder i et stort hul midt imellem fagene, vort emne går på kryds og tværs og må forholde sig til alt andet som en skal udenom. Formålet er IKKE teoridannelse; en sådan er kun et MIDDEL. Formålet er at så mange som muligt kan forholde sig så reflekteret som muligt til kommunikation.

Sørensen: I undgår ikke på et eller andet tidspunkt teoridannelse, hvis I vil generalisere ud over den enkelte situation.

Wille: Der er 1000 teorier. Læs dem i de bøger, hvor de står.

Jørgen Lund: Hvordan forholder I jer til andre sprogforskere? Opfatter I jeres egen disciplin som den eneste værdifulde?

Harms: Vil gerne være venner med alle sprogforskere. Den sproglige opdragelse - cf. Diderichsen - er en cirkelbevægelse, for øjeblikket lukket og negativ. Vor polemik udgår fra tanken, at man kan ændre sine omgivelser ved at forholde sig kritisk, men man må være sig bevidst hvad man gør. Andre former for sprogforskning fører i bedste fald til indavl.

Brandt-Pedersen: Det fremgik af Willes oplæg, at målsætningen var en højere sproglig bevidsthed for alle, med streg under. Det er en

smuk bestræbelse, som andre også har haft. Vi kan alle anfægtes af den problematik, som behandles løbende i Vindrosen, - at vort arbejde kun når, og vort arbejdsområde kun har interesse for, de få procent, som er kommet på den pæne side af kulturkløften.

Hvori begrundes en eventuel formodning om, at den pragmatiske analyse skulle være særligt egnet til at føre ud af denne problematik?

Wille svar: Ser man realistisk på det, er vi ikke nået længere end til en bedre uddannelse af de folk, der alligevel skal have de store stillinger i samfundet fremover, d.v.s. gymnasiasterne; så de muligvis bliver bedre til at kommunikere sig selv og andre. En forudsætning for at det kan blive for alle er, at det ikke kun foregår inden for universiteterne, og at vi bruger 1. dels studenterne som forsøgsdyr, men også andre folk; at vi går ud og taler med andre mennesker. Vi prøver at arbejde med pædagogiske situationer og tvinger folk til at formulere deres egen forståelse af situationen; derfor får vi brug for forsøgsundervisning for mange flere mennesker for at se om det kan lade sig gøre. Man kan ikke længere lave forskning inden for universitetets fire vægge.

Geist: Der blev spurgt om de traditionelle sproglige discipliner i forhold til pragmatik eller pragmatisk analyse. Det fremgår af skemaet, at de traditionelle discipliner bliver hjælpediscipliner; er det rigtigt at for at sige noget om fx. fonematisk struktur og syntaktisk struktur må man udforske dem traditionelt?

Harms: Ja. Den kritik man kunne rette mod den traditionelle sprogforskning, gælder ikke det den laver, men at den laver noget og overlader det til andre at afgøre om det kan bruges til noget; i stedet for at man må være sig bevidst hvad man gør, hvorfor og hvad den vil opnå med det. Således kan det godt ende med at den traditionelle sprogskab kommer ind som en hjælpevidenskab, men blot til et mere generelt mål om, hvordan hele vort samfund skal opbygges. Pragmatik kommer ikke til at stå OVER traditionel sprogskab, de kommer begge i forhold til noget større.

Geist: Kan ikke indse dette; mener de kommer til at stå underordnet den pragmatiske analyse.

Wille: Mindede om Telemans model: tale, læse, skrive. Punkt 3 om den sproglige mekanisme; her står vi: hvorfor skal man have indsigt i denne? Jo, bl.a. for at forstå hvad det er man gør, når man skriver og læser godt. Den enkelte må have fx. så megen syntaktisk forståelse, at han kan bruge det til noget. Det skal være en anvendelig beskrivelse, hvilket ikke er det samme som en udtømmende beskrivelse. På en eller anden måde må vi spørge, om de beskrivelser vi laver kan udnyttes af andre mennesker, og i det kommer der nok en STYRING ind i traditionel fonematik, syntaks o.s.v. Det betyder ikke, at alt tidligere kan kastes overbord. Dialektforskning foregår ud fra en forestilling om samfundsnytte; det er af værdi at få dialekterne beskrevet, inden de forsvinder; det er af værdi for folk der taler dialekt at forstå hvad det er for en dialekt de taler, så de kan forholde sig til det, o.s.v. Det ligner det vi taler om.

Glismann: Ankede over, at man - den samme taler - taler om forskellige ting og sammenligner pragmatisk analyse, der har med undervisning og den pædagogiske situation at gøre, med andre discipliner, som er defineret rent forskningsmæssigt.

Teleman: Stillede spørgsmål angående kommunikationsskemaet: Af-sender - tekst - modtager. Normalt har vi teksten, og gennem den afslører afsenderen sig, det er to sider af samme sag; men vi får ikke noget at vide om modtageren. Vi kan give en sproglig eller psykologisk orienteret beskrivelse af teksten. Modtageren derimod er skilt fra afsenderen i systemet og åben for en masse spekulationer.

Harms svar: Når vi læser en tekst, står vi som observatører, altså en slags modtager. Der skulle stå skråstreg modtager/adressat. Vi kan nemlig i teksten også læse noget om de forestillinger afsenderen har om adressaten. - Endelig kan man sige - i den pædagogiske situation - at vi ikke ved hvordan en tekst faktisk har virket på nogle modtagere i en given situation. Der er forsket i hvordan tekster i almindelighed virker, og man kan sammenligne med videnskabelige undersøgelsesresultater om kommunikationens virkning på folk. Ofte har folk skæve forestillinger om en virkning; det kan konstateres fx. i tilfælde af annoncer. Nævnte et eksempel på en stillingsannonce, der søgte 48-årige og derover; annoncen var beregnet på kvinder, men over halvdelen af 100 ansøgninger var fra mænd.

Wille: Giver Teleman ret. Man står som en slags observatør midt imellem afsender og modtager og ser processen foregå. Det vi ser er knyttet til afsenderen; når vi siger noget om modtageren som vi læser ud af udtrykket, er det netop afsenderens forestilling om modtageren. Vi ser også modtageren reagere. Nævner eksemplet Glismann, der greb ind i diskussionen, da den havde løbet nogen tid, og forklarede hvordan han havde oplevet folk sende noget af, der blev misforstået, og forsøgte at analysere hvorfor det var gået sådan. Wille er skeptisk over for et stort teknisk apparat som det semantiske differential, der prøver at objektivisere processerne. Man kan nemlig ikke iagttage en situation uden at fungere som modtager med alle de begrænsninger det fører med sig. At indføre en observatør er blot at indføre en ny modtager, som igen kan observeres. Kommunikationsmodellerne er kun hjælpemidler til forståelse ligesom matematisk formalisering.

Teleman: Situationen i tale er som regel den samme for afsender og modtager; men den er det ikke altid, fx. i telefon og specielt ikke i skrift, hvor der kan være tidsmæssig eller social m.m. afstand mellem dem.

Glismann: Knyttede tråden til formiddagens diskussion, hvor man talte om en historisk tekst. Når man siger at teksten er enkel, siger man da noget om den historiske modtagers holdning til teksten eller vor egen holdning til den?

Dalhoff: Tekstens udformning var afhængig af en vis smag man vil le fremme. Hvordan denne smag var, kan man konstatere gennem en stilanalyse. I en undervisningssituation prøver man at leve sig ind i teksten, og man kan sammenligne med andre tekster fra samme tid. Læseren i dag repræsenterer et sekundært publikum; man kan prøve at nærme sig det primære publikum. Det kan kræve kommentar og forklaring udenom.

Karker: Man kan vel sige at modtageren - Det smagende Selskab - må have været enig i sagforholdet: Jacobis behandling af Absalon, at sætte ham på piedestalen. Der har ikke ligget noget kontroversielt i hans behandling, så det væsentlige må blive at han sætter det i stil på den måde, som selskabet syntes om.

Wille: Hvad forestiller man sig der skal ske, når man lægger teksten ind i et første dels kursus i dag? Med de moderne studenter har man trukket nye modtagere ind. Skal de sætte sig i Det smagende Selskabs situation, eller skal de forstå deres egen situation som forskellig fra den her? Det bliver en mere speget situation og ligner formiddagens diskussion.

Dalhoff: Sådan ER det vel med historiske tekster. Denne har vel haft en vis aktuel politisk mission; men det kommer mere frem mod slutningen, hvor Absalon bruges som en politisk model.

Wille: Hvad vil vi med teksten?

Dalhoff: Jeg bruger den stilhistorisk. HVIS jeg bruger den.

Brandt-Pedersen: Det ser ud til, at det for Wille og Harms er vigtigere at udarbejde en ny arbejdsform end en teoridannelse.

Sammenligner man med arbejder som Erik Hansens "Reklamesprog" eller "Dansk er mange ting", ser man mange lighedspunkter, i måden at anskue en tekst på og i målsætningen. Forskellen er, at I jævnligt "forstyrrer" arbejdet og inddrager deltagerne som forsøgspersoner ved at rette deres opmærksomhed mod dem selv og deres funktion i processen. Dette ser ud til at være pointen.

I et eksempel arbejdedes der med en tekst, men den terminologi, som var givet til karakterisering af teksten, var for upræcis, og interessen samledes derefter om terminologi-problemet. Det er blevet indvendt, at man ikke kan have to ubekendte i samme ligning. Når eksperimentet belyser brugen af upræcis terminologi, kan man ikke forvente samtidig at få holdbare resultater af tekstbehandlingen. Vil man have sådanne resultater, må man gøre eksperimentet om igen med en mere præcis terminologi.

Spørgsmålet er, om dette ikke gælder videre. Hvis det er en fast pointe i arbejdsmåden, at interessen således undervejs drejes fra undersøgelsens genstand mod redskaberne og personernes funktion, kan der da samtidig forventes holdbar viden om genstanden, teksten?

Mit spørgsmål er med andre ord, om jeres arbejde kan karakteriseres som en slags gruppedynamiske studier omkring sprogbrug?

Harms svar: Gryppedynamikken har influeret meget stærkt på vor arbejdspraksis. De tre lærere har alle deltaget i gruppedynamiske

kurser, og den praksis man der anvender, minder meget om den vi anvender. Det er dog ikke ethvert forsøg på at gennemarbejde en tekst der afbrydes af et spring op på metaplanet; det er kun i situationer hvor der er blokeringer i arbejdet, og et sådant spring kan være frugtbart for at komme videre. - Ønsker en modifikation af at det hele er drejet hen i retning af at der kun skulle være tale om en undervisningspraksis. Med henvisning til manifestet er der også tale om forskning, en målsætning for en forskning der foretages rundt omkring. Man må på den ene side understrege sammenhængen mellem teori og praksis, forskning og pædagogik; men på den anden side gøre sig forskellen klar: Megen undervisning foregår på den måde at læreren postulerer, at det han har forsket i, evt. fundet ud af, automatisk også er interessant for dem han vil lære det. Her kunne man sige at den anden vej ville være at gøre de studerende interesserede i selv at kunne lave sådan noget. Det er to forskellige veje, som også fører til to forskellige virkninger hos dem man underviser.

Wille: Henviste til Abercrombie Johnson: The Anatomy of Judgement, som beskriver en sådan undervisningspraksis, etableret ved engelske universiteter. Forfatteren skulle indføre medicinske studenter i generel udnyttelse af lærebøger og leksika og aflæsning af røntgenbilleder. Redegør for hvordan undervisningen tilrettelægges, at det er studenternes eget arbejde med at formulere sig over for hinanden og ikke over for læreren, som er af værdi. Dette svarer til hvad vi laver, og er en god illustration til vor pædagogiske praksis. - En anden ting er at den viden som er etableret omkring sprog, kan ikke omsættes i sådanne situationer. Vi har meget stor viden om sproget - apparater; de fungerer bare ikke. Det er ikke nok at give folk apparatet at servere til eksamen, for der er ikke sket noget i hovedet, andet end at de har lært systemet udenad. -- Hjelmslev, Chomsky, systematisk semantik er blevet til mål i sig selv.

Refereret af H. A. Koefoed.